

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliğin Tezahürleri

Prof.Dr. Hüseyin BAL¹

Özet

Aliya İzzetbegoviç, halkı tarafından “**bilge kral**” olarak anılmaktadır. Bu çalışmada **temel sorumuzu** şöyle ifade edilebiliriz; Aliya İzzetbegoviç için; “**bilge**”lik sıfatı ne ölçüde geçerlidir? “Bilgelik” onu sevenlerin atfettiği bir sıfat mıdır, yoksa somut göstergeleri olan bir sıfat mıdır?

Aliya’ya İzzetbegoviç tarihin ve halkının onun önüne koyduğu sorumluluktan kaçamadığı için siyasal kimliği öne çıkmıştır.

Tarih böyle yaşanmasaydı o Avrupa’da ve Dünyada bilinen bir entelektüel, kendine özgü düşünceleri olan bir yazar, muhalif bir aydın olarak tanınacaktı.

Onun bilgeliği, entelektüel kimliği siyasal kimliğinden öncedir. Bilge lider, hapisane yıllarında okudukları ile tecrübe ettikleri arasında ilişkiler kurarak kendine özgü fikirler geliştirme olanağına sahip olmuştur.

Aliya’nın karizmatik şahsiyetinin en belirleyici yanı düşünür, fikir adamı olmasıdır. Düşünür olmak, kendi iradesiyle yöneldiği bir iş iken siyasal kimlik kaçamadığı tarihsel bir zorunluluğun sonucudur.

Aliya, entelektüel kimliği ve yaşama tarzı ile bilgeliği hak etmiştir.

Aliya, halkının özgürlük mücadelesinde gösterdiği cesaret ve önderlik vasıflarıyla halkının gönlünde taht kurmuş “bilge kral”dır.

Anahtar Kelimeler: Aliya İzzetbegoviç, bilgelik, İslâm, insan, politik liderlik

Aliya Izzetbegovic and the Manifestations of Wisdom

Abstract

Aliya Izzetbegovic is called ‘the King of Wisdom’ by his countrymen. In this paper we will argue about the validity of this nickname for him. To be more specific, is wisdom only a nickname that his fans have given; or does this wisdom have concrete demonstrations?

Aliya Izzetbegovic never rejected any duty that his nation demanded him, therefore; we mostly know him for his political identity. Whereas, history would record him as a well-known writer and a

¹ Antalya AKEV Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

Aliya İzzetbegović Ve Bilgelik Tezahürleri

dissident intellectual in Europe and all over the world if the independence struggle had not taken place at all.

To me, his intellectual identity prevails his political identity. He had developed peculiar notions during his imprisonment period by associating the books he read with his experience.

Izzetbegović's charismatic personality lies in his being a thinker and head-worker. Being a thinker is voluntary, but having a political identity is a historical compulsion. So, he is a real wise person due to his notions and life-style. His nation adores this man of action and notion, and has justly called him 'The Wise King'.

Keywords : Aliya İzzetbegović, wisdom, Islam, human, political leadership

Giriş

Aliya İzzetbegović, halkı tarafından “**bilge kral**” olarak anılmaktadır. Bu çalışmada **temel sorumuzu** şöyle ifade edilebiliriz; Bosna-Hersek halkının bağımsızlık mücadelesinde önemli rol oynayan, Tito yönetiminden sonra ilk serbest seçimlerde **Bosna Hersek Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı** seçilen(1990),“Yugoslavya'dan bağımsızlık” referandumunda halkın büyük çoğunluğu ayrılma yönünde oy kullandıktan sonra Sırp saldırısı başlayınca (1992) direnişi örgütleyen, savaşı sona erdiren anlaşmayı imzalayan (1995), ilk seçimlerde üçlü başkanlık konseyine giren (1996), uluslararası güçlere karşı boyun eğmeyen, ikinci defa seçildiği halde sağlık nedenlerini göstererek başkanlık görevinden ayrılan (2000) ve bütün bu süreçlerde doğal olarak siyasal kimliği öne çıkan Aliya İzzetbegović için; “**bilge**”lik **sıfatı** ne ölçüde geçerlidir? “Bilgelik” onu sevenlerin atfettiği bir sıfat mıdır, yoksa somut göstergeleri olan bir sıfat mıdır?

Bilge kimdir? Aslında zamana, topluma, bireylere göre değişmesine rağmen, genel bir belirleme yapmaya çalışırsak şöyle diyebiliriz; doğru yaşayan, bilginin, hakikatin peşinde olan erdemli kişi bilgedir.

Bilge, ya filozoftur ya da filozof karakterli kişidir. Bu nedenle bilge/bilgelik öncelikle felsefeye yakındır. Felsefe bilgeliği /bilgiyi sevmek demektir. (Yunanca Philosophia; bilgelik, bilgi sevgisidir. Philo; sevgi, sophia; bilgelik, bilgi demektir.)

Antik Yunan'da bilgelik akla, doğaya uygun yaşamak , erdemli olmak, dinginlik hali, en üstün iyilik, evrensel akla yönelme gibi farklı algılanmıştır.

Antik Yunan'da bilge kişiliğini filozoflar temsil etmektedir. Bu filozoflar bilgiyi, bilgeliği yaşam tarzında yansıtan insanlardı. Bilge olduğu ve kimseye muhtaç olmadan yaşamayı

seçtiği için Sinoplu Diyojen Makedonya kralı Büyük İskender'e "gölge etme başka Şey istemem" diyebiliyordu. İnsan olmanın erdemine dikkat çekmek için elinde fener güpegündüz **insan** arıyordu.

"Tek Őeydir çünkü **bilgelik**: her Şeyleri bir Şekilde çekip çevirmiş olan ve çekip çeviren düşünceyi anlamaktır" diyen **Heraklitos** evrensel düşünceye, Logos'a işaret ediyordu.

Barışı ve huzuru anlatmak için nutuk çekmek yerine bir bardak suya arpa ununu serperek karıştırıp ićen ve böylece söyleyeceğini söylemiş olarak kürsüden inen **Heraklitos** da bilge filozof örneğidir. Heraklitos bu davranışıyla "sade bir hayat sürerseniz savaşmak zorunda kalmazsınız" diyordu.

"Tek bildiğim Şey, hiçbir Şey bilmediğimdir" diyerek sonsuz bilginin karşısında çaresizliğini yansıtan **Sokrates** aynı zamanda "kendini bilmeyi " yaşam ilkesi olarak sunuyordu.

"İlim ilim bilmektir sen kendin bilmezsen bu nice okumaktır" diyen **Yunus Emre** ;

" Her kim kendini bilse, bu bilgi hakikattir" diyen **Hacı Bektaş-ı Veli** ,

"Bul, bil, ol, ";ara, ara ki, devlet aramadadır" diyen **Mevlana**,

Sokrates ile aynı dilden konuşmuyorlar mı? Onlar dahi bilge değil midir?

"Kendini bilmek" bilgeliğin en önemli tezahürü olarak karşımıza çıkıyor.

Doğu bilgeliğinde mistik, deruni, sezgisellik, çilecilik, özün terbiyesi vb.gibi özellikler öne çıkmaktadır. Bu manada bilgelik **bilgi** ve irfan yüklü olmak, yaşamı farklı okumak, kendini bilmek demektir.

Bigeliđini anlamaya çalıştığımız Aliya İzzetbegović kimdir? Hangi koşullarda yaşamıştır? Nasıl bir biyografiye sahiptir?

Biyografiler önemlidir; insanların düşüncelerinin, eylemlerinin niçin öyle geliştiğini bize bildirirler.

Biyografisi

Aliya İzzetbegović'in biyografisini ağırlıklı olarak kendi anlatımlarından hareketle sunmaya çalışacağız. Biraz tarihte yol alalım; Belgrat halkı ile Türklerin ilk karşılaşması 1456 yılında Őehrin kuşatılmasında olmuş fakat kalıcı ilişkiler 1521'de Kanuni Sultan Süleyman'ın Őehri almasıyla gelişmiştir. Aliya'nın büyük dedesi **İzet** (d. 1830) ve onun eři Őakira Hanım Belgrad'ın yerli sakinlerindendir. Sultan Abdülaziz,1863'de bir berat ile büyük dede İzet'e "**Begović**" yani "**Bey**" unvanı verir. Beyzadelik, bir asalet unvanı olarak onun soyundan gelmektedir

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliliğin Tezahürleri

Belgrad 1863'den sonra Sırp'ların Müslümanlara yaptığı baskı ve zulme tanık olur. Müslümanların büyük çoğunluğu Bosna'da **Bosanski Šamac'a** göç ederler. Burası 1861'de devletin başına geçen Sultan Abdülaziz'in bahşettiği yerdir, bu nedenle "**Aziziye**" denmiştir.

İzzet Bey ve Şakira Hanım'ın iki oğulları olur; **Hasan** ve **Aliya**. Hasan iki yaş büyüktür ve genç yaşta hayatını kaybeder.

Aliya İzzetbegoviç de hayat hikayesine İzzet'in oğlu dede Aliya ile başlar: "Yetiştığım ortamın tam olarak anlaşılması için ismi benim gibi **Aliya** olan bir çocuğun hikâyesiyle başlamak istiyorum. Büyüdüğünde bir Türk kızıyla evlenecek bir çocuğun hikayesi, XIX.yüzyılın sonlarında **Üsküdar**'da Osmanlı ordusunda askerlik yaparken **Sıdika** isimli kızla tanışıp evlendi. Beş oğlu oldu. Oğullarından birisi olan rahmetli **Mustafa** benim babamdır (İzzetbegoviç, 2018a:109). **Sıdika Hanım**'ın babası Osmanlı ordusunda Belgrad'da hekimdir. Sırp baskısı olunca Belgrad'dan Yukarı Aziziye'ye taşınmışlardır.

Belgrad'lı Boşnak Aliya ile Üsküdarlı Türk Sıdika'dan olan beş erkek evlattan biri **Mustafa** (1896-1950) İzzetbegoviç'in babasıdır. Mustafa Bey, Saraybosna'nın önde gelen ailelerinden Câbiyaların kızı **Hiba Hanım** ile evlenir. Câbiyalar Osmanlı'nın bu bölgedeki büyük vakıflara ait gelirleri toplayan (cibayet eden) soylu bir ailedir (Yorulmaz, 2018: 27).

Dede Aliya gün gelir Bosanski Šamac'ın belediye başkanı olur. Adaletli yönetimi ile uzun süre bu görevi sürdürür. Kendisine "Büyük Aliya" denir.

Avusturya Velihtı 1914 yılında Saraybosna'da bir Sırp tarafından vurulduğu ve I.Dünya savaşının kıvılcımını ateşlediği sırada **Büyük Aliya** Belediye Başkanı olarak görev yapıyordu. Avusturyalılar misilleme olarak her yerde Sırp'lara baskıyı artırırlar. Bu sırada Bosanski Šamac'da tutuklanan 40 Sırp'ın suçsuz olduğuna inanan Büyük Aliya, onları Avusturyalı askerlerin elinden alır (Yorulmaz,2018: 19). Bu Sırplardan birinin torunu da 29 yıl sonra, 1943 yılında torun Aliya İzzetbegoviç'i Sırp'ların elinden kurtarır. Vefa borcunun böyle ödenmesi savaş şartlarında bile insanlığın ölmediğini gösterir. Aslında halk olarak Sırp'larla - Boşnaklar bir arada yaşarken militarist-şoven Sırp'lar tarih boyunca bu birlikteliği bozmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Aliya (1925-2003) **Bosanski Šamac'da doğar. Adını Aliya İzzetbegoviç koyarlar** ; ilk adı olan **Aliya'yı** Belediye başkanı dedesinden, ikinci adını (**İzzet**) büyük dedesinden, soyadını (**Begovic /Bey**) Sultan Abdülaziz'in soyuna verdiği unvandan alır.

şöyle anlatıyor; “1927 yılına kadar (2 yaşına kadar), Türklerin Belgrad’dan çekilmesinden sonra Müslümanların yoğun olarak yerleştiği Bosanki Samac şehrinde yaşadık. Burası Sultan Abdülaziz’in Müslümanlara tahsis ettiği , sonradan yerleşime açılmış bir bölgedir.” (İzzetbegoviç, 2018 a: 110).

Aliya üçü kız, ikisi erkek 5 kardeşten ortancadır. Aliya’nın babası o sırada ticaretle uğraşıyordu. İşleri batınca Saraybosna’ya gelirler.(1927) Aliya henüz iki yaşındadır. Saraybosna’ya yerleşmeleri onun eğitim sürecine girmesini sağlar. “ Bosanki Samac’da kalmış olsaydık bu mümkün olmayabilirdi” der (İzzetbegoviç, 2018b: 12).

Aile Saraybosna’ya gelince baba Mustafa, kayınpederi Câbiya Nuraga’nın desteği ile Gazihüsrevbey Vakfı’nın idari ve mali işlerinde çalışmaya başlar. Fakat I.Dünya savaşı sırasında Piava’daki İtalyan cephesinde ağır yaralanır. Aldığı yara sonunda bir tür felç olur ve son on yılını yatağa bağlı olarak geçirir. Aliya bu durumu şöyle anlatır: “Annem ona büyük bir özenle baktı ve hatırı sayılır bir özgürlük içinde büyümekte olan biz çocuklar da elimizden geldiği kadar ona yardım ettik” (İzzetbegoviç, 2018b: 12). Öyle anlaşılıyor ki, Aliya çocukluğuunda yaşadığı bu tecrübelerle sorunlar karşısında metanetle durmayı öğrenir.

Aliya İzzetbegoviç Saraybosna’nın en iyi okulu olan Genel Lise niteliğindeki “İlk Erkek Lisesi” ne girer, 1944 yılında liseden mezun olur. Okul meşhurdur ve oradan mezun olanlar bundan gururla söz ederlerdi.

II. Dünya Savaşının kıtlık dönemini güçlüklerini yaşar; “1941’deki büyük kıtlığı hatırlıyorum. Evde tok olduğumuz zamanlar aç olduğumuz zamanlardan çok daha azdı...”(İzzetbegoviç, 2018b: 15).

O sırada Sırlar Saraybosna’da ve Yugoslavya’nın tamamında sistematik olarak Sırplaştırma siyaseti güderler. Okullarda Sırp öğretmenler çoğunluktadır, Sırp geleneklerine ilişkin kutlamalar (Aziz Sava bayramı gibi) yaygınlaştırılır ve Müslümanların da katılımı istenir. Hemen tüm kent belediye başkanları ve nahiye reisleri Sırp’tır (İzzetbegoviç, 2018b: 17).

Aliya durumu şöyle açıklıyor: “Bu dönemde Yugoslavya’da Kara Corceviç hanedanı hüküm sürüyordu. Bu hanedan, 19. yüzyılda **Devlet-i Aliyye’ye** isyan eden Sırp Kara Corceviç’in kurduğu hanedandı. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Corceviçler planlı bir şekilde Müslüman halkı yok etmeye yönelik politikalar uyguladı. Boşnaklara ait 10 milyon dönüm toprağa el koydular. Birçok zengin aile, bir gecede her şeylerini kaybetti, Müslümanlar varlıklı uyandıkları günün akşamına fakir bir halk olarak girdi. Bosna’da 3 halk yaşıyordu:

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliliğin Tezahürleri

Müslümanlar, Sırp, Hırvatlar. Aslında onlar bizi Müslüman diye ayırmıyorlardı, bize **Türk** diyorlardı. Sırpın gözünde 1389 Kosova Savaşı'nda burayı fetheden Türkler bizdik yani Boşnaklar.”²

O sırada Saraybosna'da Nazizm yanlısı Hırvat Ustaşa rejimi iktidardadır. Aliya, orduya yazılması gerektiği halde bunu yapmaz, asker kaçağı olur ve 1944 yılı boyunca evde kalarak gizlenmeyi başarır. Askeri makamların aradığını öğrenince iyi bildiği ve yerlisi olduğu Posavina bölgesine kaçar. Onun ifadesiyle “Bu başlı başına bir hikâyedir; savaş sırasında meydana gelen olaylar zinciri içinde özel'bir deneyimdir. Eyleme geçen çeşitli grupları gördüm: Çetnikleri³, Ustaşaları, Partizanları ve hatta Müslümanları (kuzey Bosna'daki olaylara müdahil olan silahlı Müslüman milis gruplarını).” (İzzetbegoviç, 2018b: 15).

1945 yılında Mareşal Tito'nun totaliter rejimi iktidara gelir. Zorunlu olarak askere alırlar, süresi tamamlanınca askeri mahkeme tarafından tutuklanır (1 Mart 1946). Üniversiteli gençlerin kurduğu “**Genç Müslümanlar**” (Mladi Muslimani) teşkilatına üye olmakla suçlanır.

Aslında Aliya Lisede öğrenci iken bu teşkilata ilgi gösterir ve zaman içinde aktif görevler alır. Böylece genç Aliya 21 yaşında hapisane ile tanışır; 1949 yılına kadar (üç yıl) hapisanede kalır.

Cezasının son bölümünü Macaristan sınırına yakın bir bölgede, bir çiftlikte çalışarak tamamlar. İkinci Dünya savaşının kıtlık döneminde her şeyin üretildiği çiftlikte kalmış olması onun sağlıklı bir şekilde hayatta kalmasını sağlar. Ona göre bu “kaderin tebessümüdür”. Burada hızar makinesi veya el testeresiyle ağaç kesim işinde çalışır ve ustalaşır. Günlük kotasını hızla tamamlayıp geri kalan zamanda kitap okumayı sürdürür. Hapisanede tuttuğu notlarda şöyle bir ifade vardır; “ Bir insanın çok okuyabilmesi için ya çok zengin ya da çok fakir olması gerekir ya da mahpus.” (Yorulmaz, 2018: 58-59).

Okumak ve yazmak onun en disiplinli işlerinden birisidir. Hapiste kaldığı sürece okumayı ve düşüncelerini yazmayı ısrarla sürdürür. 4 Mart 1949'da tahliye olduktan sonra daha önce

² İzzetbegoviç'in Türkler'e Yazdığı Mektup

³ **Çetnikler:** Milliyetçi, monarşi yanlısı Sırp silahlı birlikler

tanıdığı Halide hanımla evlenir, bu evlilikten 2 kız, 1 erkek çocukları olur. **Leyla** (1950), **Sabina** (1954), **Bakir** (1956).⁴

Aliya Ziraat Fakóltesi'ne kayıt yaptıırarak 1952'ye kadar burada okur. 1952 yılında Ziraat Fakóltesi'ni bırakıp Hukuk Fakóltesi'ne kaydolur. 1956 yılında Hukuk Fakóltesi'nden mezun olur.

1963 de avukatlık imtihanını verir. Mezun olduktan sonra 10 yıl Karadağ' da büyük bir baraj inşaatında yöneticilik yapan Aliya, 1964' de avukatlığa döner. Bir süre sonra büyük firmalarda hukuk danışmanlığı yapar (İzzetbegoviç, 2018a: 116).

1969' da **İslâm Deklarasyonu** adlı eseri yayınlanır. Bu eser o sırada 6 dile çevrilir. Burada İslam dünyasında güzel günlerin gelebilmesi için, üç şeyin öncelikle gerçekleşmesi gerektiğini savunur. Bunlar; İslâm'a dönüş, kültürel canlanma ve Müslümanlar arasında birliğin kurulmasıdır (İzzetbegoviç, 2018a:68).

Yugoslavya' da yayınlanan bazı gazetelere sürekli yazılar yazar. Makalelerinden bazıları Sarajevo' daki bazı İslâmî okullarda ders kitabı olarak okutulacak şekilde derlenir.

1970 yılında ünlü "İslâm Bildirisi" ni kaleme alır. Bildiri, yaşadıkları ölkelerde çoğunluğu teşkil eden Müslümanlara bir çağrı niteliğindedir. Tüm dünya Müslümanlarını yeniden uyanışa, dirilişe davet eder.

1975 yılında **Doğu Batı Arasındaki İslâm** kitabını yazar. Eser 10 dile çevrilir. Bu eserde önce Batı düşüncesinin temellerini inceler (idealizm, düalizm, hümanizm, kültür ve uygarlık, sanat fenomeni, ahlak, dram ve ütopya vb.). Sonra İslâm' ı inceler (iki kutuplu birlik, İslam ve din, hukukun İslami mahiyeti, saf din ve materyalizmin imkânsızlığı, İslam' ın dışında üçüncü yol vb.)

Erken sayılacak bir yaşta (56) 1981' de emekli olur. Bu sırada değişik dergilerde makaleler yazar. 23 Mart 1983 tarihinde sabaha karşı oturduğu daire Yugoslav Gizli Polisi " tarafından basılır ve akşam saatlerine kadar aranır, kitapları ve yazıları toplanır. "Devlet Güvenlik Karargâhı" na götürölür, sorgulaması 4x2 metre büyüklüğünde bir hücrede 100 günden /100 geceden fazla sürer. (Sorgulama daha çok geceleri yapılır). Devlete karşı fesat tertip etmek ve aykırı düşüncelere sahip olmakla suçlanır. Grup lideri olarak gösterilir ve 12 arkadaşıyla birlikte tutuklanır.

⁴Bakir İzzetbegoviç, 2010 -2012 arasında Bosna-Hersek üçlü konseyin Boşnak Üyesi, 2012- 2018 arasında Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi Başkanı.

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliliğin Tezahürleri

Bir ay süren duruşmaların ilkinde savcı söze şöyle başlar; “ 1974’ün başında, İslam Rönesans’ını ve Müslümanların İslamileşmesini sabit fikir haline getiren İzzetbegoviç Aliya ve Behmen Ömer, geniş bir çevrede ilgi uyandıracak metinler vasıtasıyla bu konuyu aydınlatmanın asli önceliği üzerinde görüş birliğine vardılar...” (İzzetbegoviç, 2018b: 37).

Savcı, Aliya’nın “*İslam Deklarasyonu*” adlı eserinden hareketle suçlamalarını sıralar. Savcı şöyle der: “*İslam Deklarasyonu*” toplumsal düzenimizin değerlerine yönelik bir saldırıdır. İçinde mutlak bir tehlike, yazılı ve sözlü suç, karşı-devrimci etkinliklere ilişkin bir bilinç yatmaktadır.” Bu durum Aliya’nın açıkça düşüncelerinden, inancından dolayı yargılandığını gösteriyor.

Aliya önceden kararı belli olan bu mahkemede son söz olarak şunları söyler; “Yugoslavya’yı seviyorum ama onun yönetimini değil (...) Bütün sevgimi, özgürlüğe veriyorum ve geriye yetkililer için bir şey kalmıyor. Ben bu ülkenin yasalarını çiğnemiş olmaktan yargılanmıyorum. Çünkü böyle bir şey yapmadım...Ben bir Müslüman’ım ve öyle de kalacağım. Kendimi dünyadaki İslam davasının bir neferi olarak telakki ediyorum ve son günüme kadar da böyle hissedeceğim...” (İzzetbegoviç, 2018b: 49-50).

Bu yargılamanın sonunda 14 yıl hapse mahkûm edilir. Aliya şöyle diyor; “ Bir kitaba karşı ancak daha iyi bir kitap etkili olabilir; bir fikre karşı da ancak daha iyi bir fikir, daha insani, daha cazip, daha doğru, tek kelimeyle daha değerli bir fikir...” (İzzetbegoviç, 2018a: 19).

Aliya, Hapishanede olmayı avantaja dönüştürür. Bu durumu şöyle ifade eder: “Hapishane hayatım boyunca çok kitap okudum. Günde farklı eserlerden 30’ar 40’ar sayfa okuyabiliyordum. Bu hesapla hapis hayatım boyunca 50 bin sayfalık bir kütüphaneyi okumuş sayabilirim kendimi.” (İzzetbegoviç, 2018a: 117).

“Avukat olduğum için mahkûmların gözünde çok değerliydim. Hapishanede mesleğiniz ne olursa olsun bir hiçsinizdir. Fakat avukat olmanız size ayrıcalık verir. Çünkü avukatların, mahkûmların hukuki danışmanlığını yapmak, itiraz dilekçelerini yazmak gibi önemli bir işlevi vardı. Kaldığımız koğuştaki 100 kadar mahkûm vardı. İnsanlar bana kendilerini, başlarından geçenleri anlattılar. Bu benim insanları, hayatı daha iyi tanımamı sağladı.” (İzzetbegoviç, 2018a: 117).

Hapishane’de cinayet işleyenlerin arasında kendisini şanslı hissetmek mümkün müdür? Ali’ya için mümkündür: “Bulduğum koğuştaki mahkûmların çoğu cinayet suçundan ceza almışlardı ve hemen hepsinin hikâyesini biliyordum... Paradoksal biçimde, hapishane

hayatımı katiller arasında geçirdiğim için kendimi şanslı sayıyorum. Bunların yarısı ya insani nedenlerle, bir haksızlık karşısında katil olmuş kişilerdi; ya da belli kişiliği olan kişilerdi.” (İzzetbegoviç, 2018a: 117-118).

Aliya, içerde okumayı ve yazmayı hiç bırakmaz. Yasağa rağmen gizlice okur, yakalanırsa kolayca anlaşılmasın diye şifreli, karışık yazar. Böyle yazdığı notlar dört yılda tamamlanır, 1988 de tahliye olan bir mahkmun satranç kutusuyla dışarıya çıkartılır. 13 defter dolusu bu notlar **zgrlğe Kaçışım** adıyla ilk defa 1999’da Boşnakça yayınlanır. Kitaba bu başlığı koyma nedenini “ruhumun özgürlüğe kaçışını, okuma ve yazmada bulmasındandır” diyerek açıklar (İzzetbegoviç, 2018a: 118).

Oğlu Bakir bir mektupta onun okuma tutkusunu bildiği için şöyle yazar ; “iki haftada bir seni ziyarete geleceğiz. Sabina sana *Orwel’in 1984*’n getirmeyi düşündü. Eğer onu veya bir başka kitabı istersen lütfen bize yaz. *Yoldaki İşaretler*’i bazen okuyor musun? ...” (30 Aralık 1983, Bakir 27 yaşında)

Kızı Leyla, bir kitabının basıldığının haberini veriyor; “Bugün tüm talihsizlikler başlayalı bir yıl oldu...Sana birazcık iyi haber vermek istiyorum. Kitabın yayınlandı! Hem Londra’da hem de Kuveyt’te! Hepimiz senin sevincini paylaşıyoruz. Umarım sana şans getirir ve her şeyden öte onu okuyanlar, yazarının insanlık için sadece en hayırlıyı dilediğini anlarlar. (Leyla, 23 Ocak 1984)

Kızı Sabina ise mektubunda şöyle diyor “ Fakat bazen bana mit veren insanlar ve hadiseler de oluyor. Beni en çok mutlu eden şey, birisinin bana “Aliya İzzetbegoviç’le bir akrabalığınız var mı? diye sorması, benim de “babam” demem. Bu o gün bana yetiyor.” (Sabina, 6 şubat 1984) (İzzetbegoviç, 2018c:338-339).

1989 yılında Berlin duvarı yıkılır, Avrupa’da, Doğu Bloğu lkelerinde özgürlük rüzgarları eser. Yargıtay Aliya’nın cezasını, “düşünce suuna“ indirgeyerek, 11 yıla çeker. Aliya, 1989 yılında Yugoslavya’nın dağılma süreci sırasında ilan edilen af sonucu özgürlüğüne kavuşur. (25 Kasım 1988). Bu arada Dünya basını, uluslararası insan hakları örgütleri de bu davanın düzmece olduğunu yazmışlarıdır. Fakat buna rağmen 2075 gün (5 yıl 6 ay) hapis yatmış olur.

Hapisten çıkınca arkadaşlarıyla birlikte **Demokratik Eylem Partisi’nin** (SDA) kuruluşuna öncülük eder. Başta Müslümanlar olmak üzere tüm etnik grupları kucaklayacak tarzda kurulan Parti kısa sürede 700 bin kayıtlı üyeye ulaşır.

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliğın Tezahürleri

1990 yılı Haziran ayında yapılan ilk çok partili seçimlerde Demokratik **Eylem Partisi birinci** parti durumuna gelir. Hırvat ve Sırların da katılımıyla bir koalisyon hükümeti oluşturulur. Aliya İzzetbegoviç **Bosna-Hersek Federal Cumhuriyeti Devlet Başkanı** görevine getirilir. Artık o halkın gönlünde bir kahramanıdır, bir kraldır.

1992 yılında, **29 Şubat -1 Mart** arasında uluslararası tarafsız gözlemcilerin kontrolü altında yapılan bir serbest referandum sonucunda; Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatların katıldığı referandumda % 64,4 bağımsızlık yönünde oy kullanılır. **Bosna-Hersek Cumhuriyeti** bağımsızlığını ilan eder.

Bunun üzerine Sırp saldırıları başlar. Yugoslavya dağılmaya başlayınca Yugoslavya ordusunun bütün silahlarına, istihbaratının bütün araçlarına el koyan Sırlar “Büyük Sırbistan”ı yaratmak için Boşnakları bu topraklardan sürmek ya da yok etmeye kararlıydılar. BM’ler saldırıları durduracağına silah satışına ambargo koyar. Bu ne demektir? Bütün Sırlar silahlıydı, ama artık ambargo sebebiyle, direnmeye başlayan Boşnaklara silah satışı yasaklanmıştı. Avrupa ve Amerika, Müslümanları, Boşnakları düşmanın önünde yalnız bırakır.

Sırlar Srebrenitsa’yı kuşatırlar. Aliya İzzetbegoviç 9 Temmuz’da tehlikenin geldiğini görür ve ABD Başkanı Clinton’a acil mesaj gönderir. Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’i telefonla arar. Birleşmiş Milletler Koruma gücü komutanı kendisini arayarak Sırp Mevzilerine karşı NATO uçakları saldırı yapacağı garantisini verir. Ancak böyle bir şey olmaz (İzzetbegoviç, 2018b: 258).

Sırp askeri birliklerinin kuşatması altındaki Srebrenitsa’ya yardım edilmesi için büyük bir çaba harcayan Aliya, BM ve Nato’dan güvenli bölgenin korunması için güç kullanmaları ister. Kasabadan kaçan çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 20.000 civarında insana gıda, tıbbi malzeme ve çadır desteğini ister (İzzetbegoviç, 2018b: 260).

11 Temmuz 1995’te Srebrenitsa’ya giren Sırp ordusu, ağır silahlarla **8 bin 372 Boşnak’ı** katleder. Birleşmiş Milletler’in Srebrenitsa’yı güvenli bölge ilan etmesine ve Hollanda’dan 400 barış gücü askeri bulunmasına rağmen katliam engellenmez. Srebrenitsa’yı korumakla görevli olan Hollandalı Komutan kendisine sığınan 25 bin kişiyi ve şehri Sırlara teslim etmiştir.

Aliya, savaş ortamında bile, içinde yaşanan zaman ve mekândan dolayı, böyle bir katliamın olacağını hiç beklemediğini söyler.

Uygarlığın ve modernliğin savunucuları insanlık vicdanının gereğini yerine getirmezler.

Avrupa’da hukuki olarak da belgelenmiş ilk soykırım olma özelliği taşıyan Srebrenitsa soykırımı, 2. Dünya Savaşı’ndan sonra gerçekleşen en büyük toplu katliamdır.

Bu arada Saraybosna'da 1200 gün Sırp kuşatması altında yaşayan Aliya 10 binden fazla insanın öldürüldüğünü, bunların 1300'ünün ocuk olduğunu söyler; "llerimizi gmecek mezarlık kalmadığı için parkları bile mezarlık haline getirdik" (İzzetbegoviç, 2018a: 121).

Aliya Türklere Yazdığı Mektupta o günleri şöyle ifade ediyordu: "Yüzyılların kıymeti Mostar'daki kprmz, Saraybosna'daki Nahit Ktphanemizi- ki bu kütüphane Avrupa mimari tarzına göre inşa edilmişti- yaktılar, yıktılar. Yıkılan 1300 camimizi saymaya gerek var mı bilmiyorum. 200 bin insanımızın öldüğünü, binlerce kadınıma ve çocuğumuza tecavüz edildiğini gördükleri halde **Fransa, İngiltere, Rusya** gibi büyük devletler ne yaptılar dersiniz? Onlardan sadece Saraybosna'ya uygulanan ambargoyu kaldırmalarını istediğimiz zaman, Güvenlik Konseyi toplandı ve talebimiz işte bu modern ve demokrat devletler (!) tarafından reddedildi."⁵

İzzetbegoviç, Alman Dış Politika Derneği'nde o günlerde yaptığı bir konuşmada (17 Mart 1995) Saraybosna'nın 1000 günden beri Sırlar tarafında saldırıya uğradığını, halkın direnişinin mucizevi şekilde sürdüğünü, Cumhurbaşkanlığı binasına çok yaklaşıkları halde pskrtldklerini, saldırılara rağmen hayatın devam ettiğini, **niversitelerin** kapanmadığını, savaş boyunca 1500 den fazla öğrencinin mezun olduğunu, 55 doktora tezinin savunulduğunu belirtir. şöyle ilave eder; "Ana haber bültenlerinde, o gün öldürülen insan sayımız ile o akşam verilen konser veya tiyatro gösterisinden bahsediliyor olurdu. Yoğun lm aynı zamanda yoğun bir hayat takip ediyordu." (İzzetbegoviç, 2017: 208).

Bu ne müthiş bir cevaptır saldırgana? Bu ne müthiş bir kararlılık ve zgvendir, alacağımız dersler olsa gerek.

Aliya, Bosna-Hersek'de tam manasıyla soy kırım yaşandığını, Batı dünyasının 3 yıl boyunca görmezlikten geldiğini, fakat Türkiye'nin çok yardım ettiğini, bunların mahiyetini açıklayamayacağını ve müteşekkir olduğunu belirtir. Ve şöyle der; "İşlam dünyası Bosna'ya yardım etmek konusunda birleştiği kadar hiçbir konuda birleşmemiştir." (İzzetbegoviç, 2017: 121).

Aliya, savaş süresince aynı zamanda büyük bir direniş mucizesi gerçekleştirdiklerini belirtir: "Biz bu arada Avrupa'nın en donanımlı 4.büyük ordusunu durdurmayı başardık. Özgür toprakların büyük kısmını, büyük şehirlerin çoğunu savunmayı başardık, 65 askeri fabrikada silah imal ettik. Silah ambargosuna rağmen, büyük kısmı İşlm ülkelerinden olmak üzere dışarıdan silah temin ettik..."

Bu savaşta, hiç unutulmayacak, hafızalarda hep kalacak olan şey halkımızın direnişidir. Bu direniş, "**Bosna-Hersek direniş mucizesi**" olarak anılacaktır (İzzetbegoviç, 2017: 120).

⁵ İzzetbegoviç'in Türklere Yazdığı Mektup

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliğın Tezahürleri

“Bilge kral” Aliya’nın önderliğindeki bu savaş Sırpların savaş ahlakına aykırı katliamlarına rağmen, büyük bir direnişin örgütlenmesine ve bağımsızlığı için her şeyi göze alan bir halkın doğmasına imkân vermiştir.

Aliya İzzetbegoviç 1995’de savaşı sona erdiren **Dayton Barış Anlaşmasını** imzalar. Hazırlanan yeni Bosna Hersek Anayasası’na göre, ülke iki birimden oluşan bir devlet haline gelmiştir. Biri Boşnaklar ve Hırvatların yönetimindeki Bosna Hersek Federasyonu diğeri ise Sırp Cumhuriyeti’dir. Bu duruma göre sınırları belirlenmiş toprakların %50’si Bosnalı Sırpların, %30 Boşnakların, %20’si ise Bosnalı Hırvatların himayesindedir.

Aliya, **Bosna Hersek Federasyonu**’nda 1996 yılında yapılan seçimlerle üçlü başkanlık sistemi içinde lider olarak yer alır. 2000 yılında sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevinden ayrılır. Ve üç yıl sonra, kalp krizi geçirerek düşer, kaburga kemikleri kırılır, hastaneye kaldırılır. 40 gün sonra 78 yaşında, Hakk’ın rahmetine kavuşur. Tarih 19 **Ekim 2003’tür**. Bu sene, **19 Ekim 2019** tarihinde, Aliya İzzetbegoviç aramızdan ayrılmış tam 16 yıl oldu. Onu saygıyla ve rahmetle anıyoruz.

Son günlerinde, kendisini ziyaret eden o sırada Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan’a şöyle der: “**Siz Evlad-ı Fatihansınız, Onun için buralar size emanet. Bu emaneti koruyun... Bosna’ya sahip çıkın... O size emanet edilmiştir.**” (Bu görüşmeden bir gün sonra vefat eder.)

Aliya İzzetbegoviç, ülkesini elbette önce kendi halkına emanet etmiştir. Bunun yanında Türk halkına, Türk devletinin uluslararası diplomatik gücüne emanet etmiştir. Bu emanet biz akademisyenlere de bazı sorumluluklar yüklemektedir. Birinci sorumluluk Aliya İzzetbegovic’i, Bilge Kral’ı, onun fikirlerini anlamak ve genç nesillere aktarmaktır. Bizim burada yerine getirmeye çalıştığımız iş budur.

Aliya’nın vasıflarıyla ilgili çok şey söylenebilir; İnsan sevgisi, cesaret ve kararlılığı, teşkilatçılığı, kolektif anlayışı, halk adamlığı, sadeliği-doğallığı, dürüstlüğü-etik ilkelere bağlılığı, gelenekçilik-modernlik üzerine sentezciliği, açık sözlülüğü, barış yanlılığı, bilgeliği...

İzzetbegoviç’i değerlendirirken onun seçkin bir zümreden olduğunu unutmamak gerekir:

-Büyük dede “Dedo İzet Begoviç” (Osmanlı’nın 1863’de “Bey” (Begovic) unvanı almış)

-Dedesi Aliya Begoviç - Bosanki Şamac’da Belediye Başkanlığı yapmış,

-Baba Mustafa Begoviç - Açık sözlü, yönetici vasıfları olan bir şahsiyet,

Aliya İzzetbegoviç böyle bir ailede büyüdüğü için atalarının vasıflarını taşıması çok doğaldır.

Bu ailede **kadınlar** da en az erkekler kadar, soyluluk vasıflarına (yüksek statüye) sahip ailelerden geliyor.

Büyük Dedo İzet Bey'in eşi Şakira Hanım (muhtemelen yüksek statülü bir ailedendi)

Dede Aliya Begoviç'in eşi Üsküdarlı Sıdika Hanım (ölm.1926) Cerrah ailesinden; Babası Osmanlı ordusunda Belgrad'da hekimlik yapmış.

Annesi Hiba Hanım Câbiya ailesinden (Osmanlı döneminde Vakıflara ait gelirleri toplayan - cibayet eden- bir aileden)

Aliya İzzetbegoviç'in eşi Halida Hanım baba soyundan büyük dedeleri (Repovac ailesi) Mohaç Savaşında gösterdikleri yararlılıktan dolayı **Kanuni Sultan Süleyman** tarafından berat ve arazi verilerek ödüllendirilmiştir. Her iki tarafta, hem erkek hem de kadınların aileleri, Osmanlı'nın verdiği "beylik" veya "soyluluk" unvanına sahip, toplum içinde hatırı sayılır ailelerdendir.

Sosyal statüleri, itibarları yüksek ailelerin birikimi olan "**sosyal sermaye**" (beşeri sermaye) çocukların tutum ve değerlerinde belirleyici olur. Bu durum mutlaka Aliya İzzetbegoviç'in hayatına, mücadele biçimine, liderlik vasıflarına, bilgelikteki derinliğine yansımıştır.

Şimdi tekrar temel sorumuza dönelim: "Aliya İzzetbegoviç için "bilgelik" sıfatı ne ölçüde geçerlidir? Biz bunu Aliya İzzetbegoviç'in eserlerini inceleyerek yanıtlamaya çalışacağız.

Bilgelige Doğru

Bilgelik, bilgiyi özümlemek, irfan sahibi olmak, doğru yaşamak, yüksek düzeyde insani vasıflara sahip olmak demektir. Bilgi ve tecrübe irfanı, bilgeligi büyütür. Aliya'nın bilgi edinme biçimlerini, bilgiyi özümleme ve kullanma tutumunu anlamaya çalışalım.

Aliya öğrenme tutkusu içinde daha lise yıllarında batı düşünürlerini, filozofları okuma fırsatı bulur. O yılları şöyle anlatır; "Lisenin daha üst sınıflarında, bütün çalışmalarımın yerine okumayı ikame etmiştim. 18-19 yaşlarında, Avrupa felsefesinin bütün temel metinlerini okuyordum. O zamanlar Hegel'i takdir edemedim ama sonraları görüşlerim değişecekti. Üzerimde özel bir etki bırakmış olan metinler, Bergson'un *Yaratıcı Evrim'i*, Kant'ın *Saf Aklın*

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliliğin Tezahürleri

Eleştirisi, ve Spengler'in iki ciltlik, *Batı'nın Çöküşü* adlı eserleriydi.” (İzzetbegoviç, 2018b: 15).

Aliya, bu dönemden başlayarak okuduklarını anlamaya ve eleştirel değerlendirmeye tabi tutar. Bu yaklaşımını şöyle açıklar: “Bir fikrin doğruluğu ve ışığı, insanlar tarafından yalana ve ideolojinin karanlığına dönüştürülür... Ben olsam, Müslüman Doğu'daki tüm mekteplere “**eleştirel düşünme**” dersleri koyardım. Batı'nın aksine Doğu bu acımasız mektepten geçmemiştir ve birçok zaafın kaynağı budur.” (İzzetbegoviç, 2018c: 130).

Doğudaki zaafın kaynaklarından biri Aliya'ya göre, eleştirel düşünme alışkanlığına sahip olunmamasıdır. Bu tespit çok yerindedir.

Eleştirel düşünmeyi geliştirdikçe okuduklarını eleştiri süzgecinden geçirir ve daha sağlam olacak şekilde temellendirir. Böylece lise yıllarında yaşadığı bir- iki yıllık şüphesi, zihinsel karmaşası netleşir, onun yerini uzun soluklu sağlam entelektüel yürüyüşe hazırlanan genç bir adam alır.

O dönemde etkin olan ve söylemleri zıt fakat totaliter yapıları benzer olan ideolojiler (faşizm –komünizm) onun tepki duyduğu ideolojilerdi: “İslâm'a dönüşümü etkileyen en önemli unsur komünizme ve faşizme karşı duyduğum derin nefretti. Bugün de her iki ideolojiden nefret ediyorum.” (İzzetbegoviç, 2018a: 114). Aliya'ya göre, İslâm bu iki zıt totaliter ideolojik yapılanmanın karşısında Dünyayı tanzim etme hakkını kendisinde görüyordu.

Aliya, İslâmi bilgiyi çocuk yaşlarda ailesinden alır, daha sonra Boşnak Müslüman yazarların kitaplarını okur (Ali Mütevellîç, Osman Nuri Hacıç) **Mostar'da** Kalaycı Kütüphanesi tarafından yayınlanan İslâmi değerleri anlatan kitaplar bilinçlenmesini sağlar. İslâmi öğretiyi evrensel kimliğe sahip yazarlardan edinme fırsatını bulur. Bu bağlamda Mevdûdî, Muhammed İkbâl, Seyyid Kutup, Muhammed Kutup, Hasan el-Benna, Fazlurahman'ın eserlerini okur. Bunlardan Seyyid Kutub⁶ Mısır'da idam edilmiştir (Yorulmaz, 2018: 100).

Lise yıllarında başladığı felsefi eserlere ilgisini her zaman canlı tutar. Bir ara Hint felsefesine yönelir. Sankritçe yazılmış destan olan *Muhabbarata*'yı altını çizerek okur.

Muhammed Hamidullah'ın *İslâm'a Giriş* kitabını Fransızcadan Boşnakçaya kızıyla birlikte çevirir. Çocuklarının İngilizce çeviri yapmalarını teşvik eder. Kütüphanesinde bulunan bazı eserler onun çok yönlü okumalar yaptığını göstermektedir: Farklı dillerde yazılan Kur'an-ı

⁶ **Seyyid Kutub** (1906-1966), Mısırlı yazar, müfessir ve düşünce adamı. “Kur'anın Gölgesinde”, “İslâm'da Sosyal Adalet” “Yoldaki İşaretler” vb. onun kitaplarından bazılarıdır. Mısır'da Cemal Abdunnasır döneminde idama mahkûm edilir.

Kerim'ler, Tevrat'ın yorumu olan Talmud ⁷ İncil, Einstein'ın eserleri, Rus ve İngiliz klasikleri, Fransız yazarları ve modern literatüre ait çok sayıda eser (Yorulmaz, 2018: 100).

“Başağrısı gibi okuma nöbetleri tutardı” beni diyerek okuma tutkusunu yansıtan Aliya farklı ilgilere sahip bir okuyucudur. **Dostoyevski** ve **Tolstoy** külliyyatını, **Kant**'ın bütün eserlerini okur (Yorulmaz, 2018: 101).

Kant akli önceleyen bir filozof olarak aklın bilme, tanıma yetisini “saf akıl” yani teorik boyut; aklın eylemde bulunma yetisini de “pratik akıl” olarak ifade eder. Aliya teori ve eylem birlikteliğı için şöyle diyor: “Sadece iman edemem, aynı zamanda faal olmak, eylemlerde bulunmak ve çalışmak zorundayım.”(İzzetbegoviç, 2018a: 7).

Eserleri

Eserleri Aliya'nın entelektüel kimliğini, bilge kişiliğini yansıtan önemli kanıtlardır. Bunlardan bazıları;

(1)*İslâmi Deklarasyon* (1970, Müslüman milletlerin İslâmlaşmasına dair bir rapor adıyla yayınlanır)

(2)*Doğu ve Batı Arasında İslâm* (1974-1975 yılında yazar, ilk baskısı 1984'de o hapiste iken yapılır)

(3)*Özgürlüğe Kaçışım* (1983-1989 arasında tuttuğı hapisane notlarından oluşmaktadır)

(4)*Tarihe Tanıklığım* (Aliya'nın kısa hayat hikâyesini ve 1992-1995 yılları arasındaki savaş anılarını içermektedir.)

(5)*Geleceğı Yenilemek* (İslâm Dünyasının geleceğı ve Bosna direnişini anlattığı eser)

(6)*Köle Olmayacağız* (Farklı zamanlarda yaptığı konuşmaların bir araya toplanmasından oluşmaktadır.)

Bundan sonra Aliya'nın entelektüel derinliğini onun kitaplarından hareketle anlamaya çalışacağız. Bazı başlıklar oluşturarak ilerleyeceğiz.

⁷ **Talmud: Yahudi** geleneğinde Tevrat'ın yorumu olarak görülen Talmud hukukî, etik, felsefi-teolojik ve tarihî konular üzerine “rabbi/rabban” diye anılan Yahudi din âlimleri tarafından, M.S. II-VI. Yüzyıllar'da yapılmış tartışma ve yorumlardan meydana gelen öğretiyi ifade eder.

Yöntem

Aliya yazmadan, söylemlerini geliştirmeden önce yöntem olarak şöyle bir yol izler; önce o konuda söz sahibi olanların kaynaklarına başvurur, görüşlerini verir, sonra onların niçin kabul edilemez veya kabul edilebilir olduğunu tartışır. Bu yaklaşımı kendisine güvenen araştırmacı tutumunu yansıtır.

Genellikle iki zıt kavramı (muhafazakâr-modern vb.) inceler, kendi görüşlerini iki zıt kutuptan uzaklaşıp ortaya gelerek oluşturur. Bu durum Aristoteles'in mesotes yöntemine benzemektedir. Hakikat zıt kutuplarda değil, ortada, makul olan yeredir.

Bu durum Aliya'nın her şeyden önce bir araştırmacı olarak entelektüel kimliğinin güçlü olduğunu göstermektedir. Bilgelik yolunda ön koşul bilgiyi arama, doğru olanı yanlış olandan ayırma ve hakikate tutkulu bir biçimde yönelme çabasıdır.

Aliya her konuda önce mevcut bilgiyi anlaya çalışır, sonra kendi fikrini açıklar.

Entelektüel kimlik ve tarafsızlık sorunu

Aliya, kendilerine entelektüel diyen veya öyle görünen birçok kişinin zor dönemlerde, savaşın adaletsizliğinin ve acımasızlığın had safhasında bile, "tarafsızlık" örtüsünün arkasına gizlendiklerini açıkça belirtir ve onları eleştirir.

Bosna'da savaş yıllarında, savaşa karşı olma konusunda çocuklarla bazı aydınların arasında tutum farklılığının olduğunu gözlemler. Şöyle der;

"Çocuklarla konuşmak için zaman zaman Saraybosna'da bir ilkokulu ziyaret ediyorum. Çocukların fikirleriyle entelektüellerimizin fikirlerini karşılaştırıyorum da, kendi muhakememin çocuklardan yana olduğunu görüyorum. Çocuklar kendi ülkeleri Bosna ve ait oldukları halk hakkında çok net düşünüyorlar...Öte yandan entelektüellerin şöyle söylediğini duyuyoruz: "Ben tarafsızım, savaş beni ilgilendirmiyor,ben böyle şeylerin üstündeyim." "Her zaman ya bir şeylerin üstündeler ya da dışındalar. Çocukların öldürüldüğü, kadınların tecavüze uğradığı böyle bir çatışmada tarafsız kalıyorlar, böyle bir durumda tarafsız kalmaya kimin hakkı vardır,söyler misiniz?" (İzzetbegoviç, 2018b: 570).

İslâmi deklarasyon

Aliya İzzetbegoviç'in 1970 yılında kaleme aldığı, **İslâmi Deklarasyon** "Müslüman halkların ve Müslümanların İslâmlaşmasına dair bir program) adıyla yayınlanır. Kitap şöyle başlar; Hedefimiz; Müslümanların İslamlaşması , Sloganımız: İnanmak ve mücadele etmek.

Aliya bu metnin amacını şöyle açıklar; "Bugün kamuoyuna sunduğumuz bildiri, yabancılara ve şüphe içinde olanlara, İslam'ın şu veya bu sistemin, şu veya bu düşünce grubunun üzerindeki üstünlüğünü ispatlayacak bir metin değildir. Bildiri, hangi tarafta olduklarını apaçık bir biçimde kalplerinde hissedenden ve nereye ait olduklarını bilen Müslümanlara yöneliktir. Bu gibi insanlar için bu bildiri, onların sevgisi ve aidiyetinin ne gibi görevler yüklediği hakkında gerekli sonuçların çıkarılması için bir çağrıdır... Biz, Müslümanların İslam dünyasının kaderini ele almaya karar verdiklerini ve o dünyayı kendi düşüncelerine göre tanzim edeceklerini, dost ve düşmanlarımıza ilan ediyoruz. Bu manada deklarasyon tamamen yeni sayılabilecek fikirler ihtiva etmemektedir. O, değişik taraflarda duyulan ve hemen hemen bütün Müslüman âleminde umumi ehemmiyeti olan çeşitli düşüncelerin sentezidir. Ancak onun yeniliği, düşünce ve plan safhasından, söz konusu düşüncelerin gerçekleşmesi için organize edilmiş eyleme geçilmesini istemesindedir." (İzzetbegoviç, 2010: 15-16).

Aliya, İslam'ın dini, siyasi, ideolojik fikirlerden temelde farklı olduğunu vurgulamak için şöyle der; "İslam'ı kabul eden halk ve birey, kabulden sonra, başka herhangi bir ideali için yaşaması ve ölmesi mümkün değildir. Bir Müslüman'ın adı ne olursa olsun herhangi bir kral ve hükümdar, bir milliyeti, partiyi yüceltmek ve ona benzer bir şey uğruna kendini feda etmesi düşünülemez. Müslüman ancak Allah adıyla ve İslam'ın yücelmesi adına ölebilir..." (İzzetbegoviç, 2010: 20).

Aliya, İslam'ın insan merkezli ahlaki, felsefi, fikri ve siyasi temeli olan bir sistem olduğuna dikkat çekmektedir: "İslam, İslam'ın insana dair, insanın dünyadaki yeri, insan hayatının hedefi ve insan -Allah ilişkileri ve insan- insan ilişkileri hakkındaki tavrı, Müslüman halkların durumunun iyileştirilmesi yolunda her hakiki eylemin ebedi ve değiştirilemez ahlaki, felsefi, fikri ve siyasi temeli olarak kalmaktadır. Alternatif apaçıktır, ya İslami yenilenmeye doğru hareket veya pasiflik ve gerileme. Müslüman halklar için üçüncü ihtimal yoktur." (İzzetbegoviç, 2010: 20).

Aliya'ya göre İslam dünyasında muhafazakâr düşünce ve uygulamaların sorumlusu "şeyh ve hocaların kesimidir. Onlar, İslam'ın "İslam' da ruhbaniyet yoktur", şeklindeki açık düsturuna rağmen, kendilerini ayrı bir sınıf gibi organize ettiler ve İslam'ın yorumlanmasını tekellerine

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgelğin Tezahürleri

olarak kendilerini Kur'an-ı Kerim ile insanlar arasında aracı olarak konumlandırıdılar. Din adamı olarak onlar ilahiyatçıdırlar, ilahiyatçı olarak onlar dogmatiktirler ve din bir defa ve ebedi olarak verildiğine göre, onların düşüncesine göre aynı din bir kere ve ebedi olarak yorumlanmıştır (İzzetbegoviç, 2010: 22).

Aliya, İslâm'ın herkes için olduğunu, bir dini tabakanın otorite olduğu bir sistem olmadığını açıklamak için şöyle der: "Kur'an ve İslam, sadece hocalara bırakılmayacak kadar önemlidir." (İzzetbegoviç, 2018c: 311).

Aliya muhafazakârlığı temsil eden "şeyh ve hocalar" kadar, bunların karşıt kutbunda kendilerini konumlayan "modern" kesimin de İslam'ı anlamadığını düşünmektedir: "Sözde ilericiler, batıcılar, modernistler ve kendilerini daha nasıl adlandıran kimseler, onlar bütün İslam dünyasında tam bir felaketi temsil etmektedirler, zira çok sayıdadırlar ve özellikle hükümet, eğitim ve kamu hayatının tümünde çok etkilidirler. İslam'ı hocalar ve muhafazakârlarda görerek -başkalarını da buna inandırarak- modernistler bu düşünciyi temsil eden her şeye cephe almaktadırlar." (İzzetbegoviç, 2010: 23).

Ona göre, batıcıların evlerine getirdikleri değer bakımından şüpheli aksesuarlar arasında, genelde çeşitli "revulusyonel" (devrim gibi) fikirler, programlar, reformlar ve "bütün sorunları çözen" benzer "kurtarıcı doktrinler" bulunur. Bu "reformlar" arasında inanılmaz ufuksuzluk ve uydurma örnekler vardır (İzzetbegoviç, 2010: 24).

Aliya, Kur'an-ı Kerim'in ne söylediğini anlamak ve uygulamak yerine, yani özü yerine Müslümanların formuyla ilgilendiklerine dikkat çeker. Bu yaklaşımı sonucu yaşanan durumu şöyle betimler: "Kur'an-ı Kerim kanun otoritesini kaybedip, buna karşın eşyaların "kutsal"ı oldu. Kur'an-ı Kerim'in araştırılmasında ve yorumlanmasında bilgelğin yerini kılı kırk yaran yorumlar, büyük fikirlerin yerini okuma becerileri aldı. Devamlı surette ilahiyat formalizmin tesiri altında Kur'an-ı Kerim hep daha az (anlayarak ve manası düşünülerek) ve daha çok (güzel sesle) okundu ve mücadele, doğruluk, şahsi ve maddi fedakârlıklar hakkındaki emirleri, tembelliğimize aykırı ve sevimsiz olarak, güzel sesle okunan Kur'an-ı Kerim metninin zevk veren (rahatlatan) sesi içinde eriyip gitti. Bu doğal olmayan durum yavaş yavaş normal olarak kabul edilmeye başlandı, çünkü bu vaziyet, sayıları her geçen gün artan ve Kur'an-ı Kerim'le yollarını ayıramayacak durumda olan, fakat aynı zamanda hayatlarını onun isteklerine göre düzenleyecek kudrette olmayanların işine gelmekteydi (İzzetbegoviç, 2010: 32).

Üçüncü Yol : İşlâm

Aliya İzzetbegoviç , (1974-1975) yıları arasında *Doğu ve Batı Arasında İşlâm* adlı eserini yazdığı zaman *İşlâmî Deklarasyon* adlı raporun /manifestonun kuramsal alt yapısını da geliştirmiş olur. O, İşlâm'ı Doğu- Batı ikileminin arasında görür. Ona göre Dünya görüşlerini üç kümede toplayabiliriz. **Dini** (maneviyatçı), **materyalist** ve **İşlâmî**.⁸ Bunlar *şuur, tabiat* ve *insana* karşılık gelirler. Geçmişten bu güne bütün zamanlarda ortaya atılan ideoloji, felsefe ve düşünce sistemleri bu üç temel dünya görüşünden birine dayanmaktadır. Dine göre **esas varlık** ruhtur, materyalizme göre maddedir, İşlâm'a göre madde ve ruh bir arada varoluşun kaynağıdır. En yüksek şekli insanda sergilenen ruh-madde birliği prensibinin adı ise İşlâm'dır. Üçüncü grubu oluşturanlar (bizler) insanın dünyadaki eşsiz varlığını görüyoruz. **Ruh ebedidir, insan ise zamanla sınırlanmıştır.**"(İzzetbegoviç, 2018d: 13-14).

Aliya'nın bu tespiti ile "**zamanı Tanrı yaşar, insanoğlu ölmek için türemiştir**" diyen **Bilge Kaan**'ın tespiti aynı hakikati yansıtmıyor mu?⁹

Aliya İşlâm'ın şuur-tabiat, ruh-beden ikiliğini aştığını, yani düalizmin üstünde bir kavrayışla zıtların sentezini gerçekleştirdiğini düşünür (İzzetbegoviç, 2018d: 22).

Ona göre *İşlâm tektir, onun da insan gibi hem ruh hem de bedeni vardır*. Buna rağmen materyalistler İşlâm'ı sadece din ve mistik olarak ("sağ" eğilim) ; Hıristiyanlar ise İşlâm'ı sadece sosyal ve siyasi bir hareket ("sol" eğilim) olarak göreceklidir. Benzer biçimde mutasavvıflar daima İşlâm'ın manevi, *akılcılar* ise dünyevi tarafını görürler. Her ikisi de İşlâm'ı bütüncül olarak kavrayamamıştır. Aliya'ya göre sufiler, sembolik hareketleri öne çıkartırken, akılcılar İşlâm'ı bir araya gelmeyi sağlayan siyasi bir parolaya, yeni bir milliyetçiliğe indirgemektedirler (İzzetbegoviç, 2018d: 23-24).

Aliya, İşlâm düşüncesinin öz güven içinde hem *dini* (örn. Hıristiyanlık) hem de *materyalizmi* soruşturma ve tartışmaktan çekinmeğini savunur. Ona göre, iki zıt dünyanın arasında, onların eksikliğinin farkında olarak İşlâm bir din değil fakat bir hayat tarzı olarak inşa ediliyor.

İşlâm'ın rolünü Aliya şöyle açıklıyor: "Doğu ile Batı arasında geçmişte birçok defa bir köprü vazifesini görmüş olan İşlâm kendi öz vazifesine müdrik olmalıdır. Geçmişte eski medeniyetler ile Avrupa arasında tavassutta bulunmuş (aracılık etmiş) olan İşlâm, bugün, bu dramatik ve alternatifler zamanında, *parçalanmış dünyada aracılık rolünü* tekrar devralmalıdır. Üçüncü yolun yani İşlâmî yolun manası işte buradadır." (İzzetbegoviç, 2018d: 26).

⁸ Bu anlayışa göre, İşlâm, dinden daha kapsamlıdır. Totemizm de bir dindir, Budizm de fakat İşlâm evreni kapsayan bir inanç sistemidir.

⁹ Sözün orijinali şöyledir: "Öd tengri yaşar kişi oğlı köp ölgeli törümiş..."

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliliğin Tezahürleri

Bu söylemle Aliya İslâm'ın tarihsel rolünü iki zıt kutup arasında arabuluculuk yapmak, onları da aşan üçüncü yolu göstermek gibi bir işlevinin olduğunu düşünür. İslam dünyaya, evrene bütüncül bir bakıştır, bu nedenle Aliya'nın zıtların birliğini savunması eşyanın tabiatına uygundur.

Reform ve Toplumsal Değişme

Aliya, Batının yörüngesinde olan ülkelerin gerçek anlamda hiçbir zaman “bağımsız” olamayacaklarını ısrarla savunur. Şöyle der;
“Ne olduğunu ve köklerinin nereden geldiğini bilmeyen bir ülke, nereye gideceğini ve yüzünü neye doğru çevirmesi gerektiğini bilebilir mi? Batılıların istediği sözü edilen reformlar, onların İslam dünyasına olan bakış açılarını ve o dünyayı nasıl "tamir" etmek istediklerini açıkça göstermektedir. Bu, her zaman *yabancılaşma*, gerçek sorunlardan ve halkın ahlaki ve bilimsel kalkınması için zorlu çalışmadan kaçınma ve dış, basit şeylere yönelmek olmuştur.” (İzzetbegoviç, 2010: 26).

Aliya, Batının hazır reçetelerini uygulayan ülkelerin aslında yeni-tip işgale uğradıklarını belirtir: “Yabancı örnekleri kabul etmek ve siyasi destek aramakla -Batılı ve ya doğulu olsun fark etmez- yöneticileri sayesinde bu ülkelerin hepsi yeni bir işgal hareketini uygun gördüler. İçinde başkasına ait felsefe, hayat tarzı, yardım, sermaye ve başkasına ait destek olan bir çeşit maddi ve manevi bağımlılık ortaya çıktı. Bu ülkeler hakiki değil, *sahte bağımsızlık* elde ettiler çünkü gerçek bağımsızlık her şeyden evvel manevi bağımsızlıktır. İlk evvela *manevi bağımsızlığı* için mücadele edip kazanmayan halkın bağımsızlığı kısa bir süre sonra sadece *milli marş ve bayrağa indirgenir* ki bu iki şey hakiki bağımsızlık için çok yetersizdir.” (İzzetbegoviç, 2018d: 25).

Aliya **Japon ve Türk modernleşmelerini** karşılaştırır. Japon modernleşmesini başarılı, Türk modernleşmesini başarısız bulur. Her iki ülkede reformlar gerçekleşmeden önce tarihsel ve toplumsal koşulların benzer olduğunu söyleyerek yorumlar; “...Başkasının değil, kendi hayatını yaşamak için Japonya ilerlemeyi ve geleneği birleştirmeye çalıştı. Türkiye ile alakalı olarak, onun modernistleri tam tersi bir yol seçmişlerdi. Bugün Türkiye üçüncü sınıf bir ülke, Japonya ise dünya milletlerin zirvesine çıkmıştır.” (İzzetbegoviç, 2018d: 25).

Bu süreçte Japonya yazısını korur, Türkiye eski harfler yerine Latin harfleri seçer. Aliya bu durumdan bir sonuç çıkarır: “ Bütün medeniyetlerin özü ve ilerlemesi, yok edilmesi ve inkâr edilmesine değil, devam ettirilmesine bağlıdır. Yazı, milletin tarihteki devamını sağlar ve "akılda tutma" şeklindedir. Arap harflerinin kaldırılmasıyla Türkiye için, yazıda korunan

geçmişin bütün nimeti kaybolmuş oldu. Birçok diğer "paralel" reformlarla beraber, yeni Türk nesli kendini manevi dayanaktan yoksun ve adeta bir çeşit manevi boşluk (vakum) içinde buldu. Türkiye kendi "hafızasını", geçmişini kaybetti." Aliya, bu tespitinden sonra bir bakıma öneride bulunur; demek ki İslam dünyasının reform taraftarları, yeni, değişmiş şartlarda ve yeniden eski ideal ve değerleri gerçekleştirmeyi bilen, *akıllı ve bilge* halk temsilcileri olmalıdır." (İzzetbegoviç, 2018d: 26).

Bilgelik yolunda birinci çetin mesele; insan nedir?

İnsanın kendi varoluşunu sorgulaması, bu varoluşa verdiği anlam onun zihinsel duruşunu anlamak açasından çok tayin edicidir.

Aliya bu sorunu incelerken acele hüküm vermez, tek yönlü kaynaklara dayanarak konuşmaz. İnsan hakkında "bilim" olarak kabul edilen bilgi ile din ve sanatın farklı yaklaşımlara sahip olduğunu bilir. Ona göre, bilim insanı basit hayat şekillerinden başlayarak bir evrim sürecinden geçtiğini iddia eder. Darwin bu görüşün temsilcisi olarak öne çıkar.

Aliya, materyalistlerin bu yaklaşıma uygun olarak insanı "mükemmel hayvan" olarak kabul ettiklerini söyler. Bu kapsamda Georgy Lukas, İvan Pavlov ve F.Engels'in eserlerine ulaşır ve görüşlerini değerlendirir. Bu görüşlerin ilk bakışta güçlü ve ikna edici olduklarını fakat hakikatin sadece bir boyutunu yansıttıkları için de eksik ve hatalı olduklarını savunur.

Aliya'ya göre, materyalizmin, din ve sanatın insan algıları farklıdır. Genel olarak **din** insanı Tanrı'nın bir fiili olan, ani, sancılı, facialı bir olay ile açaıklamaktadır. İnsan maddenin içine atılmış, dünyaya düşmüş, tabiat ile zıtlık içinde bir varlıktır (İzzetbegoviç, 2018d: 34).

Aliya'ya göre materyalistler her zaman eşyanın dış manzarasına yönelirken insan ruhunu ve fonksiyonu inkâr etmek durumunda kalırlar. Onlar insanı biyolojiye indirgerler. Oysa bir sanat eseri kullanılan boyaya veya bir müzik eseri notalara indirgenemez ise insan da biyolojiye / bedene indirgenemez (İzzetbegoviç, 2018d: 38).

Onun perspektifinde **insan** hayvanın son aşaması olmak yerine *yasakları, kutsalları, estetik ve ahlaki boyutları olan beden ve ruh birlikteliği aşıkâr görünen yetkin bir varlıktır.*

Aliya'ya göre en **iptidai insan** bile, yorulmak bilmez biçimde yaratıcı mit, hurafe, oyun ve putların imalatçısıdır. İptidai topluluktaki gençlerin topluluk tarafından kabulü, "temizlenme", "takdir" ve "kabul ayinleri" ile gerçekleşir. İnsanın törensel bir atmosferde insanı kurban etmesi bile "insani" bir olaydır (İzzetbegoviç, 2018d: 40-43). Aliya bunları söylerken **Hubert, Mauss, J.Frazer** gibi antropologların eserlerine başvurur. Fransız antropolog Marcel Mauss'un (Durkheim'in yeğeni) bazı eserlerini okuduğu anlaşılıyor.

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgelik Tezahürleri

Nietzsche'nin “insanüstü” (üstinsan) kavramını değerlendirir. Ona göre, üst-insan “Merhamete, vicdana ve bağışlamaya karşı, zayıfları sıkıştıran, cesetlerine basarak yukarıya doğru tırmanan, kendisini yüksek türün mensubu gören, ideali insanüstü olan “ bir insandır.

Aliya, Nietzsche'nin Darwin'den esinlendiğini, “insanüstü” (üst-insan) kavramının aslında “hayvanüstü” olduğunu, iç hayatı olmayan bir yaratık görünümü verdiğini, dramsız, şahsiyetsiz, insan olmayıp “homunkulus” (küçük boyutlu insan) olduğunu söyler. (İzzetbegoviç, 2018d: 51).

Nietzsche'nin insan topluluklarını sürü, üst-insanı da onları yöneten güç/otorite olarak gören anlayışının totaliter rejimlerin ne kadar işine geldiği bilinmektedir.

Oyun ve Potlaç

Aliya **oyun kuramı** üzerinden insani özelliklerin açıklandığını literatürden tespit eder. Bu alanda çalışan sosyal bilimcilerin görüşlerini inceler ve oyun fenomenin manevi bir haz alma anlamında insan ürünü olduğunu açıklar. Bu konuda yazarlar potlaç'ın bir çeşit oyun olduğunu açıklarlar: **Potlaç** iptidai kültürün evrensel bir fenomenidir. Potlaç ekonomik olmayan akıl dışı bir fenomen gibi görünür. Çünkü bir topluluk diğerine çok değerli hediyeler verir, öteki topluluk ise çok iyi ikram ve hizmette bulunur. Başka bir zamanda roller değişir. Kızılderili kabilelerin doğum, evlenme, sünnet, mezar anıtı yapılması vb. zamanlarda yaşadıkları potlaç törenleri kült, örf, adet, hukuk ve sanata nüfuz eder (İzzetbegoviç, 2018d: 51). Antropolojinin ilgilendiği potlaç olgusu bir çeşit mübadeledir ve “ilkel” kabul edilen toplumların dinsel temelli ekonomik bir faaliyettir. Potlaç sadece serveti sınırlamak değil onun ötesinde, armağan vermek-almak yoluyla kabile üyeleri veya kabileler arası dostluğu, dayanışmayı sağlamaktır. Bunun yanında varlığı fazla olan, daha çok kişiye daha değerli armağanlar vermeyi başardığı için iktidarını /saygınlığını korumuş olacaktır. Potlaç ekonomik, sosyal, politik yönleri ile eski toplumların önemli bir kurumu olduğu anlaşılıyor.

Bilgelik yolunda ikinci çetin mesele; hümanizm nedir?

İnsana dair bir kavram olan hümanizm konusunda Aliya ne düşünüyor?

Ona göre hümanizm her şeyden evvel bir merhamet, müsamaha değeridir; insanın insan olarak değerinin güçlendirilmesi, onaylanmasıdır.

“İnsanın şahsiyetini alçaltan, onu eşyayla bir tutan her şey gayri insanidir. Bu itibarla, insanın yaptıklarından mesul olduğunu tespit etmek ve onun bu yüzden cezalandırmak insanidir;

ondan pişmanlık duymasını, tutumunu değiştirmesini , “uslanmasını” istemek ve onu bağışlamak da gayri insanidir. İnsanları kanaatleri yüzünden takibata uğratmak, kanaatlerini vazgeçmelerini talep etmekten daha insanidir.”¹⁰ (İzzetbegoviç, 2018d: 51).

Aliya bizi burada yine şaşırtıyor, ummadığımız cevapları veriyor. Aliya ne demek istiyor?

Bağışlama kültürünün güçlü olduğu Doğu toplumları için bu görüşlerin hemen kabul edilmesi zordur.

Her insana hak ettiğini vermek “adalet” kavramının doğasında vardır. Suçluya cezasını vermek, mağdura mağduriyetinin telafisini sağlamak adalettir. İnsanların kendilerine göre doğru, anlamlı hatta kutsal olan görüşlerini değiştirmesini istemek ve buna zorlamak yerine önceden benimsenmiş normların uygulanması daha insani görünüyor.

Aliya, “insanın çevresinin ürünüdür” önermesini, yani toplumun insandan önce geldiği fikrini doğru bulmaz. Ona göre insanın topluma hizmet etmesi zorunluluğu görünüşte güzel ve kabule şayan olsa da anlamlı değildir. “ Tersine, her şey insana, insan ise ancak ve ancak Allah’a hizmet etmelidir.” (İzzetbegoviç, 2018d: 83).

Aliya şunu mu demek istiyor? İnsan Allah’ın ruhundan pay almış evrenin en yüce varlığı olarak ancak Allah’a hizmet eder, ne devlete, ne topluma, ne başka bir şeye. Tersine bunlar insana hizmet etmelidir. İnsan toplumdan da , devletten de öncedir.

İnsan olmanın en önemli aracı: eğitim

Aliya eğitim konusunda özgürlüğü önerir ve özgürlüğü iyi ve disiplinli yurttaş olamaya tercih eder: “İnsanları zorla terbiye etmek bu sayede “iyi” ve disiplini yurttaşlar haline gelseler bile gayri insani bir tutumdur...” (İzzetbegoviç, 2018d: 81).

Aliya’nın J.J.Rousseau’yu okuduğu ve görüşlerini benimsediği anlaşılıyor.

Aliya devam ediyor: “ *İnsanları herhangi bir müdahaleye tabi tutmak, menfaatlerine olsa da gayri insanidir. İnsan için düşünmek ve onu mükellefiyetlerinden(yükümlülüklerinden) muaf tutmak da böyledir. Çünkü insanlık muafiyet değil mükellefiyet demektir.*” (İzzetbegoviç, 2018d: 82).

Bu takdirde insanın kendi isteği ile, istediği kadar sorumlu kılınması gündeme gelir. Eğitim bunu geliştirmek ve ödev ahlakını ruhlara yerleştirmek durumundadır.

Aliya bir söyleşide Üniversite eğitimi ve gençlerin yetiştirilmesi üzerinde durur. Ona göre yapılması gereken şey, çocuklarımızı dışarıya, ahlaki olarak yozlaşıp yabancılaşacakları yerlere (Londra, New York, Moskova) göndermek yerine, bilimsel temeli olan üniversiteler,

¹⁰ Aliya İzzetbegoviç, **Doğu Batı Arasında İslâm**, Çev. Salih şaban, Klasik Yay., İstanbul, 2018, s.81.

enstitüler kurmak dışarıdan öğretmen ve profesörler getirmek daha doğrudur. “Çocuğumuzu Sudan veya Cezayir’deki küçük bir şehirden, dünyanın en büyük şehirlerine gönderiyoruz. Onun sarsıntı ve strese maruz kalmadan psikolojik değişime karşı durabilmesi mümkün olmuyor.”(İzzetbegoviç, 2018a: 22).

Kültür ve Uygarlık

Aliya’ya göre insanın ortaya çıkmasıyla birbirine ters iki şey de ortaya çıktı: **alet** ve **kült**. İlk alet ağaç veya taştır. İnsan taşı alet olarak kullandığı zaman doğal bir şey yapmış oluyordu. Fakat aynı taşı ruhun sembolü olarak gördüğü zaman daha önemli bir şey yapıyordu. İnsan alet ile uygarlığı, kült ile kültürü geliştiriyordu. *Kült ve alet arasındaki ilişki ile kültür ve uygarlık arasındaki ilişki benzerlik gösterir* (İzzetbegoviç, 2018d: 85-86).

Aliya **kültürün** kaynağını dinde görür: “Tüm kültür, dinin insan üzerindeki veya insanın kendi üzerindeki tesirinden ibarettir; bütün uygarlık, zekânın tabiat ve dış dünya üzerindeki tesiri demektir.” Bu görüş, bilim ve felsefenin kaynağını dinde, dini de toplumda arayan **Durkheim**’ı hatırlatıyor.

Kültür “insan olmak hüneri”, uygarlık ise işlemek, üretmek, yönetmek, şeyleri daha mükemmel yapmak maharetidir. Kültür “durmadan kendi kendini yaratmak”, uygarlık ise dünyayı durmadan değiştirmektir.

Burada insan-nesne, hümanizm-şozizm yani hümanizm-şeyleşme) zıddiyeti söz konusudur.

Aliya dipnotta şu açıklamayı yapar: “Şosizm, chose / şhuz= şey kelimesinden geliyor. İfade şekli **Durkheim**’indir. Muayyen bir fenomenin objektif, dıştan, «şey olarak» tetkikini benimseyen metot mevzu bahistir.”

Aliya’nın sosyolog **Durkheim**’ı okumuş olması ve onun “olguları birer şey (nesne) gibi inceleme” yöntemini biliyor olması biz **sosyologlar** için takdire şayandır.

Aliya’ya göre, uygarlık manevî değil, teknik gelişmenin devamıdır. O ne iyi ne de kötüdür. İnsan teneffüs etmeğe ve gıda almağa” nasıl mecbur ise, uygarlık yaratmağa da mecburdur.

Aliya’ya göre, “Kültürün hamili *insandır*; uygarlığın hamili ise *toplumdur*. Kültürün gayesi terbiye sayesinde kendi kendine hâkim olmak; uygarlığın gayesi ise ilim sayesinde tabiata hâkim olmaktır. İnsan, felsefe, sanat, şiir, ahlâk, inanç kültüre aittir. Devlet, ilim, şehirler, teknik, uygarlığın hususiyetleridir.”

Tefekkür, bilgelik; öğrenme ise bilgi sağlar

Aliya'ya göre, *tefekür*, meditasyon, insanın kendi kendini ve dünyadaki yerini tanımak üzere sarf ettiği iç çabadır; *öğrenmek*, *tahsil etmek ise*, gerçekler ve gerçekler arasındaki münasebetler hakkında bilgi toplamaktan ibaret apayrı bir faaliyettir.

Tefekküre özel bir önem atfeden Aliya tarihsel şahsiyetlerin bu alandaki çabalarını tespit ederek tezini kuvvetlendiriyor.

Aliya'ya göre medeni dünyada okul eğitimi fazlasıyla entelektüel ve ilmidir; öbür taraftan da pek az manevî ve tam hümanistiktir. Ona göre bu mesele teknik değil, manevî bir meseledir. Arkasında bir tutum veya bir felsefe münakaşası vardır. (İzzetbegoviç, 2018d: 95).

Aliya o dönemde büyük devletlerin eğitim alanındaki gelişmelerini verilere bağlı olarak açıklar (ABD 1970, Sovyetler Birliğinde 1960 verilerini kullanır). Bu durum onun eğitim meselesini üzerinde hassasiyetle durduğunu ve kaynaklar üzerinden değerlendirme yaptığını göstermektedir.

İzzetbegovic'e göre okul uygarlığın bir parçasıdır. “Ancak zorla talim olmadığı, tenkitçi düşünce tarzını geliştirdiği ve insanın manevî hürriyetine yer verdiği ölçüde kültüre de katkısı olur. Hazır ahlâkî ve siyasî çözümler takdim eden veya zorla kabul ettiren okul, kültür açısından barbarcadır. Böyle bir okul serbest şahsiyetler değil, tebaa yetiştirir. Bu vasfıyla belki medeniyete katkısı olur, fakat kültürü geriye götürür.” (İzzetbegoviç, 2018d: 97).

Rousseau, Pestolizzi gibi eğitim üzerinde söz sahibi olanlardan, Durkheim gibi pedagoji üzerinde çalışmış sosyologlardan haberdar olan Aliya'nın özgür şahsiyetler yetiştiren, eleştirel düşünceyi geliştiren eğitimden yana olması çok doğaldır. Ancak Aliya'nın fikirleri hiç birisinin tekrarı değildir, kendine özgüdür, bulunduğu tarihsel-toplumsal konuma uygundur, Batı ile Doğunun bir sentezidir.

Kitle Kültürü

İzzetbegoviç, Sosyolojide *Eleştirel Okul* olarak da bilinen *Frankfurt Okulu'nun* önde gelen isimlerini tanımaktadır, Horkheimer, Marcuse, Habermas'tan alıntılar yapıyor ve muhtemelen Adorno'yu da okumuştur. Onların “kültür endüstrisi” (kültürün kitlesel üretimi), “tek boyutlu insan” ve “endokrine etme”(insanların iç dünyalarına egemen olma) vb. kavramlarına aşına olduğu görülüyor.

Aliya'ya göre yaygın yanlışlıklardan biri de **kitle kültürü** ile **millî kültürün** birbiriyle karıştırılmasıdır. Bu millî kültür için bir haksızlıktır. Kitle kültüründen farklı olarak **millî**

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliğin Tezahürleri

kültür orijinal, faal ve vasıtasızdır. Zevksiz, kıymetsiz ürünleri yoktur. Bunlar ancak şehir hayatının mahsulleridir.” (İzzetbegoviç, 2018d: 98).

Totaliter liderlerin kitle iletişim araçlarını kendi ideolojik egemenlikleri için kullandıklarını belirten Aliya, halk üzerinde hükmetmek için artık kaba kuvvete lüzum olmadığını, şimdi, halkın iradesini dumura uğratmak, yorgun halk kitlelerine hazır hakikatler sunmak suretiyle bu hedefe “yasal yolla” ulaşılabildiğini belirtiyor:

“Kişilerle olaylar hakkında kendisinin hüküm vermesi için lâzım olan serbest zaman çalışma, toplantılar, ucuz ve bayağı eğlencelerle dolduruluyor. Israrla tekrarlamak suretiyle insanları hakikatle hiç ilgisi olmayan efsaneler hakkında ikna etmenin mümkün olduğunu kitleler psikolojisi öğretiyor, tatbikat da teyit ediyor.” (İzzetbegoviç, 2018d: 100).

Bu fikirler ile eleştirel okul mensubu şahsiyetlerin görüşleri arasında sunuş bakımından farklılık olsa da öz olarak benzerlik vardır. **Eleştirel düşünmenin** temel prensibi akla-mantığa uygun olanlar ile olmayanları ayırmaktır. Düşünceleri bir gücün emrine vermeden, fikir kölesi olmadan “doğru” olanı savunmaktır. Aliya İzzetbegoviç bu konuda epey mesafe aldığı için **bilgeliğini yansıtıyor**.

Köy-şehir Karşılaştırması

İzzetbegoviç, köy ve şehir karşılaştırmasını dindarlık ve suçluluk gibi olgular üzerinden gerçekleştirir. Ona göre “*dindarlık, şehrin büyümesiyle azalır*; daha doğrusu, bu azalma insana yadırgatıcı bir tarzda tesir eden şehircilik unsurlarının birikmesiyle beraber meydana gelir. Çünkü şehir ne kadar büyürse, üzerindeki gök de o kadar ufalır. Tabiat, çiçek ve aydınlık o kadar az; duman, beton, teknik ise o kadar çok olur. Biz de o kadar az şahsiyet, o kadar da çok kitle oluruz. Şehir ne kadar büyürse, cinayetler de o nispette artar. Dindarlık şehrin büyüklüğüne ters, cinayetler ise doğru bir nispette bulunur. Bu iki fenomenin sebebi aynıdır.” (İzzetbegoviç, 2018d: 102).

Aliya için köy doğallığın, çalışmanın, sosyal ve kültürel hayatı üretmenin adıdır. Şehir ise birey olmaktan çıkıp kitle içinde erimenin adıdır.

Köylü-işçi Karşılaştırması

Aliya, köylü-işçi karşılaştırmasında farklı ve aynı zamanda ilginç bir perspektiften bakar: “Köylülerin dindarlığı ile işçilerin ateizminin izahını değişik hayat şartlarında veya tahsil

derecelerinde değil, değişik manevî havada ve dış dũnyayı değişik tarzda görmelerinde aramalıyız.”

Bu yargısını kuvvetlendirmek için dipnotta şu açıklamayı zorunlu görür:

“Ekonomik güvensizlik de değildir bu. Geçim bakımından işçi köylüden hiç de daha emin değildir. Pazarlar hava gibi dalgalanmaya maruzdur ve güvenilemez. Marks, işçinin, pazar üzerinde hiçbir tesiri olmayan bir fetiş gücü gibi hissettiğini göstermiştir.” (İzzetbegoviç, 2018d: 103).

Burada dikkate değer olan Aliya’nın Marx’a atıf yapmaktan çekinmemesi ve en azından onun bu konudaki görüşünü onayladığını göstermesidir. Aliya’nın Marx’ın bir çok görüşüne katılmadığı halde olumlu görüşlere de katılmaktan çekinmemesi, onun toptan kabul veya ret ikilemini aştığını, “Sezarın hakkı Sezar’a “ diyebilecek kadar etik davrandığını göstermektedir. **Bilge** olmak da böyle bir şey galiba.

İşçi Sınıfı

İzzetbegoviç işçi sınıfı başlığı altında bazı tespitlerde bulunur. Ona göre *şehrin ürünü olan işçi sınıfı, muhtevasında en az kültür bulunan uygarlığın etkisinden büyük ölçüde müteessir olmuştur*. Fabrika şahsiyeti duygusuzlaştırır ve baskı altına alır. Burada “bir **sosyolog** şöyle yazıyor” diyerek bir alıntı yapar. Bu alıntıya göre, işçiler sıkı bir disiplin sürecine tabi tutulurlar ve bu alışkanlık teşkilatlanmalarına da yansır. Bu nedenle kapitalist dũnyada olduğu gibi sosyalist dũnyada da muhafazakâr bir rol oynayan bürokrasiyi devirmeye eğilimlidirler. (İzzetbegoviç, 2018d: 103).

Sonra şöyle devam eder; “**Herbert Marcuse** gelişmiş kapitalist sistemde işçilerin devrimci bir güç olma niteliğini kaybettiğini tespit ediyor...”

Burada bizi ilgilendiren Aliya’nın konuyu sunmak üzere **sosyologlardan** yararlanmasıdır. Herbert Marcuse gibi o dönemde etkili olan Frankfurt ekolünün önemli bir sosyologunun fikirlerine başvurması anlamlıdır. 1968 ğrenci olayları öncesinde işçi sınıfının rolünün değiştiğini söyleyen ve gençliğin dinamizmine atıfta bulunan ve yeni dalgayı haber veren Marcuse o sırada Amerika da ve Avrupa’da iyi bilinmektedir.

Aliya, Marx’ın aksine işçi sınıfının rolünün gittikçe azalacağını açıklar: “Bu itibarla ilim ve tekniğin gelişmesi, üretim vasıtalarının geliştirilmesi” işçi sınıfının hkimiyetine değil, aksine sınıf olarak peyderpey bertaraf edilmesine yol açmıştır.

Gelişme, sadece, üretimin ağırlık merkezini ve hatta onun sosyal etkisini yavaş yavaş teknik uzmanlara aktarmıştır. Böylece idealizm ve inkılpı romantizmin son izleri de kaybolmuş

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgelik Tezahürleri

oluyor. Akılcı ve ruhsuz bir iktidar olan **teknokrasi**, tutarlı bir uygarlığın son ifadesi olarak sahneye çıkıyor.”(İzzetbegoviç, 2018d: 104). Aliya, birçoklarının övgüyle karşıladığı teknolojik üstünlüğü ruhsuz olmakla eleştiriyor.

Aliya bu konuda da önce mevcut bilgiyi anlar, sonra kendi fikrini açıklar. Bilgelik önce anlamayı sonra derinliğine kavramayı, karşılaştırmayı, sorgulamayı, kendine özgü olanı üretmeyi başaranların hakkıdır.

Din

“Din ve onun “Semadaki prolog’u¹¹ olmadan, insanın en büyük değer olduğuna dair sağlam bir inanç yoktur. *Din olmadan insanın gerçekten mümkün olabileceğine, gerçekten var olacağına da inanmak zordur.*” (İzzetbegoviç, 2018d: 82).

Durkheim bilim, felsefe dahil her şeyin dinden çıktığını söylüyordu, fakat devamla dinin de toplumdaki (klan, kabile) doğduğunu ekliyordu. Bir sosyolog olarak din merkezli bir toplum tasavvurunu ifade ediyordu.

Aliya şöyle diyor; “Dinî inançlar, dram, şiir, oyunlar, folklor, halk bilgeliği, mitoloji, toplumun ahlâkî ve estetik kanunları, şahsiyetin değer ve hürriyetini teyit eden siyasî ve hukukî hayatın unsurları, hoşgörü, felsefe, tiyatro, galeriler, müzeler, kütüphaneler -ilk sahnesi “semada” Allah ile insan arasında geçen insan kültürünün aralıksız devam eden türevleridir.” (İzzetbegoviç, 2018d: 87).

İlk sahnesi “semada” Allah ile insan arasında geçen şey nedir? Semadaki sahne nedir?

Bu sahne tasavvufta “elest-bezmi” (elest meclisi) denilen yerdir.

Ahmed Yesevi şöyle der:

Elest günü Allah kendi nida eyledi

“Kâlû belâ” deyip ruhlar cevap verdi

Tasavvufa göre; Allah, ruhlara “ben sizin rabbiniz değil miyim” dedi / Ruhlar Kâlû belâ” “Evet sen bizim Rabbimizsin” dediler. Ruhlar sonra dünya’ya geldiler. Ölüm denen şey ruhun özlemini çektiği semaya, bu muhabbet ortamına dönmesidir.

Aliya bu tasavvufî derinliğin farkında olarak, insanın ruh olarak, dünyaya gelmeden önce Tanrı ile yaptığı sözleşmeyi bilerek “ilk sahne” olan semadan bahsediyor.

¹¹ **Prolog:** yazınsal bir yapıtta, özellikle bir tiyatro oyununda, asıl konudan önce geçmiş birtakım olayları anlatarak konuya giriş sağlayan ilk bölüm, öndeyiş.

Din ve ihtilal

İzzetbegoviç din ve ihtilal gibi bir arada bulunması zor gibi görünen iki kavramı ilişkilendirir. Şöyle diyor: “Her hakikî ihtilal muayyen bir anda dinî bir mahiyet kazanır; heyecan, adalet, gayret, feragat ve ölme gibi hususların tezahür ettiği bir hal alır. Yani menfaat ve varoluşun ötesinde bir zihniyet mevzubahistir. Gaye itibarıyla dine karşı olduğu zaman bile ihtilâl, insanların iştirakine nazaran, insanî bir dram olarak dinin bir tezahür şeklidir. Bu husus, **Marcuse**’un bahsettiği bugünkü kapitalist devletin işçilerinin ihtilâl kabiliyetsizliğini veya tersine, bildirilere göre pekâlâ ateist sayılabilecek bir ihtilâl için şairlerin, sanatkârların ve umumî olarak dindar insanların duyduğu heyecanı izah edebilir.”

Bu açıklamasında da sosyolog Herbert Marcuse’a atıfta bulunması sosyoloji dünyasını yakından izlediğini gösteriyor.

Aliya’ya göre *din için istidadı olmayan bir toplumun, ihtilâl için de istidadı yoktur*. Kuvvetli ihtilâlcı kaynaşmalara sahne olan bölgeler hâlâ canlı dinî hissiyatın mevcut olduğu bölgelerdir. Kardeşlik, tesanüt, adalet hissi -mahiyeti esas itibarıyla dinîdir- ihtilâl de dünyevî adaleti, dünyevî cenneti gerçekteşirmeğe yöneliktir.

Bu iki kavramın hem doğuşlarında hem de yok oluşlarında benzerlik görür: “Din de, ihtilâl de acılar ve ıştıraplar içinde doğar. İki de refah ve konfor içinde yok olup gider. Gerçekten devam eden, sırf onların gerçekteşme çabasıdır. Onların gerçekteşmesi ise, aynı zamanda ölümleri demektir.” (İzzetbegoviç, 2018d: 105-106).

Bu açıklamaları anlayabilmek için, Aliya’nın din ile İslâm’ı farklı gördüğünü, İslâm’ın *bir din değil, ilahi, evrensel ve sonsuz bir düzen olduğuna inandığını* hatırlamamız gerekir.

Hukuk

Aliya hukuk eğitimi almış ve bir süre avukat olarak çalışmış olması nedeniyle hukukun temel sorunlarına vakıftır. Ona göre medeni hukukun kaynağı olan Roma hukukunun ilk safhasında (krallık ve Cumhuriyetin ilk üç asrı) hukuk ile din, hukuk ile ahlak tam bir uyum içindedir.

İslâm’da hukuk ve teoloji bir nevi “kişisel birlik” içindedirler. Bir Avrupalının bunu ayırması pek mümkün değildir. Böyle bir ayrımı İslâm zaten tanımaz. Hukuk bir bakıma İslâm’ın tabii eseridir (İzzetbegoviç, 2018d: 303).

Aliya burada bir alıntıya başvurur. Alfted von Kremer’e göre, Ortaçağın ilk asırlarında hukuk fikrinin gelişmesinde ve ilmi olarak ele alınmasında önemli başarılar kaydeden tek millet

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgeliliğin Tezahürleri

Araplardır... Onların çalışmaları evrensel kanun vaazları olan Romalıların eserleriyle yan yana durmaktadır.

Aliya, Avrupa tarihinde hukukun gelişmesinin Kilisenin hâkimiyetinden kurtulmasıyla başladığını ve sosyalist öğretilerle sosyalizmin sahneye çıkmasına kadar devam ettiğini belirtir (İzzetbegoviç, 2018d: 303).

Ona göre, hukukun bağımsızlığını yok etmek en aşırı Marksist devlet şeklinde bile mümkün değildir. Sözde halk demokrasilerinde mahkemelerin itibar düşüklüğü hukukla olan ideolojik münasebetlerin bir neticesidir (İzzetbegoviç, 2018d: 305). Aslında hukukun ideoloji ve siyaset tarafından esir alındığı her toplumda hukuk adaleti gerçekleştirilemez. Adaletin tesis edilmediği bir yerde de hukuk olmaz.

Suçluluk, alkol, uyuşturucu kullanımı

İzzetbegoviç, başta Amerika olmak üzere, Avrupa ve gelişmiş diğer ülkelerde yapılmış araştırmalara, ortaya çıkan verilere dayanarak suçluluk, alkolizm, uyuşturucu, kumar, intihar, ruhsal hastalıklardaki artışları ve toplumları nasıl tehdit ettiğini açıkladıktan sonra bunların nedenleri üzerinde tartışır. Sorunun kaynağında birinci derecede ailenin çözülmesini, parçalanmasını gösterir. Bunun yanında gelir dağılımındaki eşitsizliklere dikkat çeker. Bu yaklaşım tamamen sosyolojiktir.

Buradan çok tartışılacak bir noktaya ulaşır: “Materyalist görüşün tersine, **uygarlık ve konfor insanın tabiatına uygun bir şey değildir...** Konfor ve ona bağlı tüketici zihniyet her yerde, yalnız dine olan bağlılığı değil, herhangi bir değerler sistemine olan bağlılığı da zayıflatıyor (ve hatta yok ediyor). Burada Kur’an’dan bir ayete atıfta bulunur: “Sen onlara ve atalarına bol rızık verdin de onlar mesajı unuttular...” (Kuran, 25/18). (İzzetbegoviç, 2018d: 116).

Ona göre, “hayatımızın manası olmaktan çok uzak olan uygarlık, daha ziyade varoluşumuzun manasızlığının bir parçası durumuna geliyor.”

Ekolojik Sorunlar

Tahrip edilen ormanlara, sanayi atıklarıyla suların kirlenmesine, kimyasal atıkların atmosfere salınmasıyla oluşan hava kirliliğine, çölleşen arazilere, artan kanser vakalarına dikkat çeken Aliya ekolojik dengenin bozulmasının nedenini uygarlığın beklenmedik şekilde ilerlemesine bağlamaktadır.

Ona göre, “Uygarlığın kendi içinde bütün bu problemlere set çekebilecek herhangi bir kuvvet görünmemektedir... Uygarlığa itirazlar kendi içinden değil, ancak dışarıdan, kültürün içinden gelebilir. Din-ahlak terbiye ve aile aşıkâr olarak bir çıkar yol teşkil ederler. Ne var ki Őimdiye kadar ne ilim dine sığınabilmiş, ne de uygarlık klasik aileye dönebilmiştir. Uygarlık açısından daire kapanmış bulunmaktadır.” (İzzetbegoviç, 2018d: 117-118).

Aliya İzzetbegoviç, maddi ve teknolojik büyümeyle kendisini gösteren günümüz uygarlığı hakkında karamsardır. Bütün bu olumsuzluklara karşı dini-ahlaki terbiyeyi ve ailenin korunmasını önermesi her Şeye rağmen iyimserliğini koruduğunu göstermektedir.

Nihilizm ve Egzistansyalizm

İzzetbegoviç, nihilizmi, egzistansyalizmi incelediği anlaşılıyor. A.Camus, j.Paul Sartre gibi yazarlardan, düşünürlerden alıntılar yapması konuyu ayrıntılı incelediğini gösteriyor. Analitik bir yorumla konuyu Şöyle zetliyor: “Nihilizm ve absürd felsefesi dünyanın en zengin ve en uygar kısmının ürünleridir. Bu felsefe, “perspektifsiz dünya”, “ruhen parçalanmış fert” “sağır-dilsiz skt dünyası” vs.den bahseder. Fakat zehir saçan bir felsefe değildir. Haddizatında çok derin ve ibret vericidir. İmajına ters bir tarzda büyüyen ve gelişen bir dünyaya karşı insanın mukavemet ve itirazının bir ifadesidir.

Aliya’nın görüşüne göre, ağdaş nihilizm Allah’ı inkâr etmek değildir. O, ağdaş insanların hayatlarında “Tanrı yokluğuna veya “insan” yokluğuna, insanın mümkün olmayışına karşı bir protestodur. Bilimin anladığı insan mümkündür ve tahakkuk etmiştir.”

“İnsan beyhude bir çabadır” diyen Sartre’in meşhur sözü, sedasına göre olduğu kadar manasına göre de dindir (nk insan ölümlüdür, “her insan ölümü tadacaktır”).

O, **tek boyutlu uygarlık** dünyasına karşı insanın isyanıdır (A. Camus, 'As insan" ve Herbert Marcuse, “Tekboyutlu insan”)...” (İzzetbegoviç, 2018d: 121-122).

Aliya’nın sosyolog **Marcuse** ve düşünür **A.Camus’a** atıfta bulunması onun çok yönlü entelektüel birikimine işarettir.

Aliya, hippilerin endüstri toplumunun tek dzeliğine isyanlarını Şöyle yorumlar:

“ Ās gençlik (yahut hippiler), bir bakımdan egzistansyalizmin devamı, onun pratik ifadesi, tatbikatıdır. Onların ilerlemeye karşı protestosu -aşırı ve absürt Őekline rağmen- bu hareketin yaptığı en büyük hizmettir ve bu hizmet onu çağımızın otantik kültür fenomeni kılmıştır. İlerlemeyi reddetmenin kaynağı ise, hiç olmazsa temel önermelerinde dinî olan bir felsefe olabilir.” (İzzetbegoviç, 2018d: 124).

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgelik Tezahürleri

Böylece uygarlığın yani maddi/teknolojik olarak ilerlemenin anlamsızlığına direnen gençlik Aliya'ya göre büyük hizmet yapmıştır. Fakat o uygarlığın eleştirilmesinin onun reddedilmesini talep etmek demek olmadığını belirtmeyi ihmal etmez. “**Uygarlık** -istesek de reddedilmez. Mümkün ve mutlaka lâzım olan ise, hakkındaki efsaneyi yıkmaktır.” (İzzetbegoviç, 2018d: 124).

Sosyolojiye Bakışı

“Sanatın somut dünyası” başlığı altında **sanat ve sosyolojiyi** karşılaştırır. Sosyolojinin sanat alanına yönelmesiyle “sanat sosyoloji” gibi bir alt disiplin olmakla birlikte, Aliya'nın karşılaştırması farklı bir boyuttadır. O sanatı kültürle, sosyolojiyi uygarlıkla ilişkilendirir. Şöyle diyor:

“Kültür sanata, uygarlık ise ilme veya daha doğrusu, sosyolojiye sahiptir. Sosyoloji, uygarlık ruhunun veya ruhsuzluğunun aynasıdır...”

Sosyoloji sanayi toplumunun, modern dünyanın bilimidir. Aliya sosyolojiyi bu yönüyle uygarlıkla ilişkilendirmiş olabilir. Ona göre, kültür sanatla gelişir, uygarlık ise bilimle gelişir. Toplumun bilimi olan sosyoloji uygarlığın ufkunu kavrayabilir, analiz edebilir.

Ona göre, sanata uygun olarak gerçekleştirilecek arayış sırasında insanda şahsiyet keşfedilecek; sosyolojide ise, insan eninde sonunda sadece toplumun *bir üyesi veya kitlenin bir parçası* olarak görülecektir (İzzetbegoviç, 2018d: 144). Aliya burada genel sosyolojik bakış açısını dile getiriyor, onun kendi içindeki pozitivist-anlamacı-feminist-postmodern vb. yaklaşımlarının içeriğine inmiyor. Bu nedenle sosyolojiyi uygarlıkla ilişkilendiriyor.

İletişim Dünyası

Aliya verdiği dipnotta iletişimcilerin tanıdığı Marshall **McLuan**'a atıfta bulunur. Onun yazının, düşünce tarzında ve hayat tasavvurlarındaki farklılara nasıl tesir ettiğini gösterdiğini aktarır. McLuan iletişim teknolojilerinin uygarlık tarihini belirlediğini, hatta sanayi teknolojilerini de yönlendirdiğini söyler. O, “İleti, iletişim aracının kendisidir”, “araç insanın uzantısıdır” , “dünya artık küresel bir köydür” gibi çarpıcı önermelere sahiptir. Aliya'nın 1960'lı yıllarda dikkat çeken **McLuan**'ı okumuş olması geniş bir ilgi alanına sahip olduğunu göstermektedir.

Suskunluk Sarmalı

İzzetbegoviç, suskunluk sarmalı teorisini geliştiren, “Kamuoyu Araştırmaları Enstitüsü”nü kuran Alman iletişim bilimci Elisabeth **Noelle Neumann**’ın kamuoyuna ilişkin gürüşlerini değerlendirmesi de bu alandaki ilgisini gsteren bir işarettir.

Aliya şöyle bir yorum yapıyor: İnsan “sistemleştirilmeye” karşı direnir. Elisabeth Noelle **Neumann** kamuoyunun, *nicelik metotlarına dayanan araştırmalara, rakamlara, umumî özelliklere, basmakalıp çalışmalara, standartlara karşı doğal nefretinden bahsediyor.*” (İzzetbegoviç, 2018d: 145).

Neumann, “Suskunluk Sarmalı” teorisini geliştirmiştir. Bu teoriye göre toplum, genel uzlaşmanın dışına çıkan bireyleri dışlamakla tehdit eder, bireyler de dışlanma korkusundan dolayı sürekli kanaat ortamlarını gözlemleyip, değerlendirmeye çalışırlar ve genellikle susarlar (Neolle-Neumann, 1998: 234).

Baskıya ve dışlama tehdidine karşı “susma davranışı” toplumun büyük çoğunluğu için geçerli olmasına rağmen Aliya İzzetbegoviç için geçerli değildir. O egemen, baskıcı olan otoritelere karşı suskunluk sarmalının içinde kaybolmamış, o sarmalın dışına çıkarak mücadele etmeyi başarmıştır. Bu uğurda 9 yıl kadar bir süre hapis yatmayı göze almış ve hak bildiği yolda yürümeye devam etmiştir.

Bu nedenle ona bilgeliğin yanında liderlik atfedilmiş ve “**bilge kral**” denmiştir.

Sonuç

Aliya’ya İzzetbegoviç tarihin ve halkının onun önüne koyduğu sorumluluktan kaçamadığı için siyasal kimliği öne çıkmıştır.

Tarih böyle yaşanmasaydı o Avrupa’da ve Dünyada bilinen bir entelektüel, kendine özgü düşünceleri olan bir yazar, muhalif bir aydın olarak tanınacaktı.

Onun bilgeliği, entelektüel kimliği siyasal kimliğinden öncedir. Bilge lider, hapishane yıllarında okuduklarıyla tecrübe ettikleri arasında ilişkiler kurarak kendine özgü fikirler geliştirme olanağına sahip olmuştur.

Aliya’nın karizmatik şahsiyetinin en belirleyici yanı hem “düşünce adamı” hem de “eylem adamı” olmasıdır. Düşünür olmak, kendi iradesiyle yöneldiği bir uğraş iken siyasal önderlik kaçamadığı tarihsel bir zorunluluğun sonucudur.

Aliya, entelektüel kimliği ve yaşama tarzı ile bilge insan ideal tipini yansıtmaktadır.

Aliya İzzetbegoviç Ve Bilgelik Tezahürleri

Aliya, halkının özgürlük mücadelesinde gösterdiği cesaret ve önderlik vasıflarıyla halkının gönlünde taht kurmuş “ bilge kral”dır.

Aliya yerelden beslenmiş, evrensel olan ile buluşmuş, ikisi arasında sentez yapabilmiş ender şahsiyetlerden biridir.

Onun “Düşünce adamı” ve “eylem adamı” kimlikleri, tarihsel-toplumsal koşullarda şekillenmiş, içinde yetiştiği kültür ve inanç ikliminden beslenmiştir. Halkının, İslam dünyasının ve insanlığın evrensel sorunlarına çözümler arama çabası içinde olmuş bir aydın, devlet adamı, özgürlük tutkunu bir lider olarak Aliya İzzetbegoviç bilgelik sıfatını hak etmiştir.

Kaynakça

İZZETBEGOVIÇ, A., 2018a. **Geleceği Yenilemek**, der. Asım öz, 3.baskı, Pınar Yay., İstanbul.

_____, 2018b. **Tarihe Tanıklığım**, 23.baskı, Klasik Yay., İstanbul.

_____, 2018c. **Özgürlüğe Kaçışım**, (Zindandan Notlar), 28.baskı, Klasik Yay.,İstanbul.

_____, 2018d. **Doğu Batı Arasında İslâm**, Çev. Salih Şaban, Klasik Yay., İstanbul.

_____, 2017. **Köle Olmayacağız**, Çev. Rahman Ademi, 27.baskı, Fide Yay., İstanbul.

_____,2010.**İslâmi Deklarasyon**, 4.basım, Çev. Dr. Rahman Adami, Fide Yay.,İstanbul.

NEOLLE –NEUMANN, E. 1998. **Kamuoyu, Suskunluk Sarmalının Keşfi**, Çev. Murat Özkök, Dost Kitapevi, Ankara.

YORULMAZ, H., 2015. **Bilge Lider Aliya İzzetbegoviç**, Hat Yay., İstanbul.